

GRAĐA ZA BIOGRAFIJU RUDOLFA HERCIGONJE

Ivan O č a k

U v o d

Dva sudsko-policijska dokumenta: optužnica i izvještaj kraljevskog odvjetnika, koji se ovdje objavljuju tiču se neuspjela atentata dvojice omladinaca — Jakoba Schöffera i Rudolfa Hercigonje na bana Hrvatske i Slavonije Ivana baruna Skerlecza — čovjeka »koji je mrzio Hrvate«. Prvi dokument je »Optužnica« koja je podignuta u srpnju 1914. godine kad se atentatorima na osnovi nje sudilo. Drugi dokument nastao je na temelju molbe »za obnovu kaznenog procesa« lepoglavskog robijaša Rudolfa Hercigonje kraljevskom državnom nadodvjetniku u Zagrebu u studenom 1916. godine. Dokumenti su rezultat policijsko-sudske istrage, a nastali su u vrlo složenim ekonomsko-socijalnim i političkim prilikama za Hrvatsku i Slavoniju u sastavu Austro-Ugarske Monarhije. O tim prilikama uoči i u toku prvog svjetskog rata nalazimo dosta podataka u suvremenoj historiografiji.¹ Ovdje treba naglasiti da se radi o djelovanju grupe srednjoškolske radikalne omladine, pod rukovodstvom šesnaestogodišnjeg Rudolfa Hercigonje, jednog od osnivača Saveza komunističke omladine Jugoslavije, nezadovoljnih zavisnim položajem Hrvatske i Slavonije. Dokumenti govore o načinu borbe i idejnim shvaćanjima atentatora, o njihovu traženju puta za oslobođenje domovine Hrvatske od austro-ugarskog ugnjetavanja, o ideji zbližavanja Hrvata i Srbije od koje mladi nacionalni revolucionari očekuju pomoć pri oslobođenju i stvaranju ujedinjene jugoslavenske države.

Radikalni omladinci-atentatori nazivaju sebe »nacionalnim revolucionerima«, »socijalistima«, govore o »svjetskoj revoluciji«, bave se pitanjima nacionalnog oslobođenja nasilnim putem, a u stvari radi se o nacionalnim revolucionarima-romanticima, koji vjeruju u uspjeh individualnog terora.

---

¹ Dr Jaroslav Šidak, dr Mirjana Gross, dr Igor Karaman, Dragovan Šepić, Povijest hrvatskog naroda g. 1860—1914. Zagreb, 1968, 276—292, te zbornik radova: »Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća«. Zagreb, 1981. Posebno su iz ovog zbornika za ovu temu vrijedni radovi M. Gross, Nacionalnointegracijske ideologije u Hrvata od kraja ilirizma do stvaranja Jugoslavije; I. Karaman, Problemi ekonomskog razvitka hrvatskih zemalja u doba oblikovanja građansko-kapitalističkog društva od prvog svjetskog rata; D. Šepić, Hrvatska politika i pitanje jugoslavenskog ujedinjenja 1914—1918.

Dokumenti koje ovdje objavljujemo otkrivaju nekoliko važnih činjenica: osim detaljnih okolnosti pod kojim je otkriven pokušaj atentata na hrvatskog bana Ivana Skerleca ovdje je riječ i o organizacijskim vezama R. Hercigonje sa srpskim oslobodilačkim organizacijama i što je važno: njegovi idejni pogledi na hrvatsko-srpsko zbližavanje i ujedinjenje mnogo prije nego se ono ostvarilo u ujedinjenoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Činjenice koje dokumenti sadrže vrlo su značajne za razumijevanje nepoznatih stranica biografije Rudolfa Hercigonje kojeg vrlo često spominje naša revolucionarna povijest,² ali o kome do danas ili malo ili sasvim ništa ne znamo.

Spomenuti dokumenti čuvaju se u Arhivu Hrvatske (AH) u fondu Predsjedništva zemaljske vlade, signatura PRZV VII 1918/272 18155. Oba dokumenta su strojopisni originali s potpisom-autografom. Objavljuju se prvi put. Naslove dokumenata dao je autor publikacije.

U spomenutom arhivu postoje još neki dokumenti koji se tiču atentata, ali su sadržajno najobuhvatniji ovi koje objavljujemo. Dopunski dokumentarni materijali o atentatu i R. Hercigonji susreću se i u Arhivu Instituta za radnički pokret Hrvatske (AIHRPH) u fondu ZB—S—L/19, kao i u Arhivi CK SKJ u fondu Jugosloveni u SSSR-u.

Ove dokumente znatno dopunjuju ZAPISI RUDOLFA HERCIGONJE. Naime, R. Hercigonja je kao robijaš u kaznionici u Lepoglavi u kolovozu 1916. godine detaljno na 114 stranica opisao svoje revolucionarno djelovanje od najranijih vremena do neuspješnog atentata na hrvatskog bana. Cilj tih zapisa bio je pokretanje novog sudskog procesa kojim bi ukinuo ili skratio svoju osmogodišnju presudu. Hercigonjini zapisi došli su u ruke upravitelja lepoglavske kaznionice dr. Josipa Šabana. Ovaj ih je 1919. godine predao Vječeslavu Wilderu, tadašnjem podsekretaru za unutrašnje poslove zemaljske vlade u Zagrebu. Poslije smrti V. Wildera u Londonu njegova supruga je predala mužev arhiv sinu stranačkog prijatelja Wildera dr. Vladimiru Ivkoviću. Sada se dio Hercigonjina rukopisa (od strojopisne stranice 64—114) nalazi kod Zvonimira Kulundžića, kojem zahvaljujem što mi je omogućio da se njima koristim.

I.

RUDOLF HERCIGONJA (pseudonimi Sergej Nikolajevič MIRONOV i Rudolf MAJER) rođen je 10. prosinca 1896. godine u Zagrebu, u velikoj radničkoj obitelji. Otac Martin i majka Antonija rođena Turjak su iz Tuhlja (Hrvatsko zagorje), a živjeli su s djecom u Zagrebu, gdje je otac bio namješten kao kolporter. Unatoč siromaštvu porodice Rudolf je završio četiri razreda gimnazije s budućim revolucionerima Đukom Cvijićem, Kamilom Horvatinom, Augustom Cesarcem i dr. s kojima je bio i povezan u đačkim organizacijama. Nakon male mature upisao se u Trgovačku akademiju. Zbog hapšenja završio je samo dva razreda.

R. Hercigonja se školovao u teškim prilikama, u vrijeme vrlo burnog omladinskog nacionalističkog pokreta. To je vrijeme uoči prvog svjetskog rata kad se antagonizmi među opozicijskim političkim strankama i proaus-

---

² Vidi: Slobodan Petrović, Sedam sekretara SKOJ-a. Beograd, 1962; Slavoljub Cvetković, Napredni omladinski pokret u Jugoslaviji 1919—1929, Beograd, 1966; Mladen Iveković, Hrvatska lijeva inteligencija 1918—1945. Zagreb, 1970 i dr.

trijskom politikom zaoštravaju. Ti su se antagonizmi odrazili prije svega na ekonomsko-socijalnom planu nakon hrvatsko-ugarske financijske nagodbe i željezničke pragmatike. Politički odnosi zaoštravaju se zbog mađarskog jezika koji ostaje službeno na željeznicama Hrvatske i Slavonije unatoč dogovoru. Koalicija nije uspjela riješiti goruća politička pitanja nego je poslala na kompromis s banom Ivanom Skerlecem. Opće nezadovoljstvo izrazila je vrlo radikalno nacionalistička omladina. Ona je, kako je to primijećeno u literaturi³ predstavljala reakciju na težak ekonomsko-politički pritisak Austro-Ugarske u doba aneksije Bosne i Hercegovine i balkanskih ratova, na mađarizaciju u Hrvatskoj. Takva situacija potiče radikalnu omladinu, kako je pisao Otokar Keršovani, na »odricanje od 'svojih otaca'«,⁴ od njihovih metoda borbe. Radikalna omladina je poslala putem individualnog terora na predstavnike mrske vlasti: Luka Jukić pokušava ubiti 1912. godine komesara Hrvatske i Slavonije Slavka Cuvaja,⁵ Stjepan Dojčić, mladi hrvatski radnik u Amerike puca 1913. na komesara Ivana baruna Skerleca.⁶ I ponovno atentat grupe omladinaca na čelu s Rudolfom Hercigonjom na bana Ivana Skerleca 1914. godine.⁷ Ovaj se događaj odigrao nešto više od mjesec dana prije atentata Gavrila Principa na nadvojvodu austrijskog Franju Ferdinanda u Sarajevu, koji je, kao što je poznato, bio povod za početak prvog svjetskog rata.

Atentatori — hrvatski omladinci bili su očito pod utjecajem, s jedne strane, ideja individualnog terora preuzetih od ruskih revolucionera-anarhista M. A. Bakunjina, P. A. Kropotkina i dr. i, s druge strane, srpskih nacionalističkih organizacija u čijoj su osnovi bile ideje oslobođenja od austrougarskog pritiska i ujedinjenja svih Južnih Slavena. Taj revolucionarni pokret uoči prvog svjetskog rata V. Lenjin ocijenio je kao »nacionalnu revoluciju Južnih Slavena«.⁸

U takvim prilikama je 16-godišnji učenik R. Hercigonja započeo svoju revolucionarnu djelatnost. Još u gimnaziji pripadao je grupi »buntovnih đaka«, koji su vrlo aktivno pratili politička zbivanja u Hrvatskoj i Srbiji. Prema tvrdnji literature⁹ R. Hercigonja se 1912. godine povezuje s mladobosanskim revolucionarom Vladimirom Gačinovićem, Zbog sudjelovanja u đачkim demonstracijama protiv Cuvaja bio je, prema vlastitom zapisu, na neko vrijeme izgnan iz Zagreba.¹⁰ Početkom 1913. godine upoznaje se s Marijanom Jakšićem

³ Ferdo Šišić, Pregled povijesti hrvatskog naroda, Zagreb, 1962, 466—467. Dr J. Šidak i dr., n. dj., 279—284; M. Gross, n. dj. i D. Šepić, n. dj. Mirjana Gross, Student-ski pokret 1875—1914. Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1969.

⁴ Otokar Keršovani, Povijest Hrvata. (Zagreb), 292.

⁵ Milan Durman, Historijski značaj Jukićevog atentata. »Književnik« (jun 1937); A. Cesarec, Đ. Cvijić i K. Horvatin, Jukićev atentat i Dragan Bubić u osvjetljavanju svog atentata. »Književna Republika«, br. 1. Zagreb, april 1927; Ivan Očak, Braća Cvijići. Zagreb, 1982.

⁶ Vladimir Dedijer, Sarajevo 1914, Beograd, 1965, 452—456; Ivan Čizmić, O atentatu Stjepana Dojčića na komesara Ivana bar. Skerleca 1913, »Historijski zbornik«, 1966—1967.

⁷ Arhiv Hrvatske (AH), f. PRZV VII 1918/272 18155, sv. 209.

⁸ V. I. Lenjin, Vojna i rossijskaja socijal-demokratija. Poln. sobr. soč., tom 26, Moskva, 1969, 16.

⁹ V. Dedijer, n. dj., 521.

¹⁰ Zapisi Rudolfa Hercigonje. Rukopis (Autorova zbirka).

koji je bio pod utjecajem dvojice zagrebačkih anarhista. U to vrijeme Hercigonja se suprotstavlja anarhističkim idejama svojega druga. Predlaže i uskoro ostvaruje nacionalističku omladinsku revolucionarnu organizaciju čiji je cilj prosvjećivanje naroda i pomoć revolucionerima. Iste godine nakon neuspjelog atentata S. Dojčića pokušava ga osloboditi prilikom transportiranja u Mitrovicu gdje je trebao izdržati 16 godina tamnovanja. U akciji sudjeluju osim Hercigonje Jakšić i brat Stjepana Dojčića Ljudevit. Prema planu Dojčić je trebao biti nakon oslobođenja prebačen čamcem u Srbiju. U tu svrhu nađen je čovjek koji će ga prebaciti. Ali akcija nije uspjela zbog netočnih informacija. Nakon ove akcije Hercigonja i Jakšić pokušavaju prijeći u Beograd. To im uspijeva tek kad su došli u Zagreb i tu dobili preporuku od Vješaslava Wildera za dr. Živka Bertića u Zemunu, koji ih je prebacio u Beograd. Tu su došli »... u doticaj sa ljudima koji su bili istih načela, kao i oni, te željeli koli reformu čitavog ljudskog društva toli i političku promjenu u zemljama, koje nastava naš narod, pa su stajali u saobraćaju sa članovima 'Narodne odbrane' i ostalih nacionalnih udruženja...«.¹¹

U dokumentu se navodi samo veza s »Narodnom odbranom«, a u vezi s »ostalim nacionalnim udruženjima« može se pretpostaviti da se radilo o organizaciji »Ujedinjenje ili smrt« čiji je organizator i rukovodilac bio pukovnik Dragutin Dimitrijević Apis i o redakciji lista »Slavenski Jug«. Na ovu pretpostavku navode načela koja su proglašavale ove organizacije. Tako je »Narodna odbrana« isticala kao načelo da »...budi, obodrava i učvršćuje nacionalne osjećaje, da organizira dobrovoljačke odrede i priprema ih za oružani istup, za partizansku borbu u južnoslavenskim zemljama Austro-Ugarske...«. Tajna vojnička organizacija »Ujedinjenje ili smrt« u svom je Ustavu zapisala da organizacija »Održava prijateljske veze sa svim državama, narodima, organizacijama i *pojedininim ličnostima* koji su prijateljski raspoloženi prema Srbiji i srpskom plemenu... Ukazuje svaku pomoć onim narodima i organizacijama koji se bore za svoje nacionalno oslobođenje i ujedinjenje.«¹²

Hercigonja i Jakšić vratili su se iz Beograda oduševljeni, jer je tamo, kaže Hercigonja, našao »više slobode nego u Hrvatskoj«, a i »bolji život«. Prijateljima je govorio da moramo biti prijatelji sa Srbima »... da bi nam oni u vrijeme rata mogli pomoći...«. Mislio je na oslobođenje od Austro-Ugarske. U to vrijeme zaokupljen je idejom oslobođenja Hrvatske i ujedinjenja Hrvata sa Srbijom, dakle idejom jugoslavenstva. Te svoje ideje on je iznio otvoreno za vrijeme saslušanja i ovdje ih predajemo prema službenoj policijskoj interpretaciji. On govori o ideji »...nasilnog ostvarivanja sjedinjenja kraljevina Hrvatske i Slavonije sa kraljevinom Srbijom...«. A to će se ostvariti »...izvlađajući atentate na pojedine visoko stojeće državne dostojanstvenike i prestolonasljednika Franju Ferdinanda, a ti atentati da bi se imali izvesti i na Tiszi, Héderváryju i svakom banu, jer da su to neprijatelji Hrvatske i ljudi nama mrski«. Ovim atentatima će publika »...biti priučena na velike čine i spremna, da u odlučnom času, kada će moguće srpska vojska upasti u Hrvatsku, dići u zemlji uzbunu te se založiti za svoje oslobo-

¹¹ AH, PRZV VII 1918/272 18155.

¹² St. Stanojević. Narodna enciklopedija srpsko-hrvatska-slovenačka, knj. III, Zagreb, 1928, 18; N. P. Poletika, Voznikovenije prvoj mirovoj vojny (ijuljskij kri-zis 1914. g.), Moskva, 1964, 16—17; V. Dedijer, n. dj., 631

đenje...«. Prema ovome planu treba atentatima ubiti sve koji »...idu za uništavanjem hrvatskog naroda...«. Osim toga atentatima će se narod revolucionirati i pripremiti »za moment nasilnog oslobođenja«. Preporučuje da se krene u Ameriku »...da ondje upoznamo tamošnje ljude i njihov način rada, pa da eventualno kod povratka u domovinu povedemo za sobom ljude, koji bi bili kadri provesti ovdje revolucionarnu organizaciju u svrhu, da se narod za tu ideju odgoji i da se u zgodan čas u zemlji digne ustanak i buna, da se nasilnim načinom provede sjedinjenje Hrvatske sa Srbijom...« Osim ovih utopijskih preporuka vidi se da Hercigonja ipak dolazi na misao da bi za izvođenje svojih ideja trebalo formirati organizaciju »...koja bi u prvom početku imala tek liberalni značaj, a tek kasnije, kad bi upoznao ljude, da bi između njih birao ljude za sebe i odgojio ih u svoju svrhu kao revolucionarce...«.13 Što se tiče ujedinjenja Hrvata i Srbije on kaže da to ne znači doći »...pod srpsku vlast već da bi to bila jedna država...«. O srpskom kraljeviću kaže »...da je tako liberalan čovjek, da bi se i sam odrekao prijestolja, kad bi znao da Srbi žele republiku pa da ni Srbi nebi htjeli podjarmiti Hrvate, nego da bi bili sa Srbima ravnopravni...«.14 Ovo je svakako uza sva mladenačka maštanja ipak bila zanimljiva vizija buduće Jugoslavije. Zatim Hercigonja ponovo dodiruje pitanje atentata koji su pokretačka snaga veza između Srbije i Hrvatske, jer samo oni mogu stvoriti u zemlji anarhiju i razviti terorizam. Ove ideje su ga i dovele do organizacije atentata na hrvatskog bana. Dakle, 16-godišnji Hercigonja vjeruje da pomoću atentata može izmijeniti stanje u Hrvatskoj. U diskusijama koje je vodio s drugovima često je dolazio do zaključka da se ubijanjem jednog vladara ne rješava pitanje promjena jer na njegovo mjesto dolazi drugi vladar, ali ponesen mišlju o oslobođenju zemlje ipak se priklonio nasilnoj metodi.

U siječnju 1914. godine njegova je revolucionarna nacionalistička omladinska organizacija poduzela korake da oslobodi iz zatvora Luku Jukića. Akcija je zamišljena kompleksno. U vezi s dolaskom u Zagreb ministra predsjednika grofa Tisze nacionalna omladina na sveučilištu se obvezala da će se sustegnuti od demonstrativnog dočeka ako im predstavnici vlasti zamče reviziju Jukićeva procesa. Budući da garancija nije dobivena, održane su demonstracije. Kad se saznalo da je Jukić u zatvoru bolestan i da se s njime loše postupa, riješeno je da će mu se preko posjeta njegove majke javiti da grupa radi na njegovu nasilnom oslobođenju. Međutim, akcija je propala jer je Jukićeva majka oboljela.¹⁵

Može se pouzdano tvrditi da je zagrebačka policija vodila računa o Hercigonji. Dokaz tome je iznenadno hapšenje 2. svibnja 1914. Ali je nakon nekoliko dana pušten. Kad je 20. svibnja uhapšen Jakob Schäffer, sudionik neuspjelog atentata, isti dan navečer uhapšen je drugi put i Hercigonja. On smatra da su ga izdali članovi njegove organizacije Kühn i Jelinović, koji su o njemu i njihovom radu pričali policijskom detektivu Martinjaku kod kojeg su obojica stanovali.¹⁶ Treći dan nakon preslušavanja pušten je kući, ali je 25. istog mjeseca ponovno uhapšen s članovima svoje organizacije Viktorom Jurešom, Häkerom, Kührom, Jelinovićem i drugima. R. Hercigonja je

¹³ AH, PRZV VII 1918,272 18155

¹⁴ Isto

¹⁵ Zapisi Rudolfa Hercigonje. Rukopis. Zapis od 10. kolovoza 1916. (162)

¹⁶ Isto

kasnije u kaznionici u svojim Zapisima pokušao rekonstruirati situaciju te je zaključio da je hapšenje uslijedilo nakon pisma¹⁷ koje mu je pisao bivši član njihove organizacije Marijan Jakšić a koji je kasnije postao provokator i policijski doušnik. On je prema Hercigonjinu uvjerenju izdao čitavu njihovu organizaciju policijskom činovniku dr. Janku Bedekoviću s kojim je već ranije bio u vezi.¹⁸

Rudolf Hercigonja i Jakob Schäffer osuđeni su za »zločinstvo potajnog umorstva« i »zločinstvo veleizdaje« na dugogodišnje kaznioničke kazne u Lepoglavi. R. Hercigonja kao duhovni vođa i organizator čitave akcije osuđen je na 8 godina tamnice u kaznionici Lepoglava. O teškim uvjetima u kojima je robijao, o torturi kojoj je bio podvrgnut i koju je često vršio sam upravitelj kaznionice dr. Josip Šaban pisat će R. Hercigonja kasnije u posebnoj knjizi.¹⁹ Upravitelj Šaban uveo je i provodio osobno vrlo okrutan režim: teški fizički rad u nehigijenskim uvjetima, mučenje glađu, batinanje zatvorenika, u kojem je sudjelovao sadistički sam Šaban, držanje zatvorenika u hladnim i vlažnim podrumskim prostorijama u kojima je većina, pa i sam autor obolio od tuberkuloze.

Evo što kaže o odnosu prema političkim zatvorenicima u kaznionici kojima je i sam pripadao: »U Lepoglavi je bio za vreme rata veliki broj političkih osuđenika, većinom Sremaca, koji su za vreme provale Srbijanaca u Srem sa slavljem dočekali njihovu vojsku. Bilo je i takovih, koji su vojsci donášali ratni materijal i takovih koji su ih vodili kroz kukuruz u šume. Ovo su bili mladići, koji usled svoje mladenačke dobi nisu tu svoju smionost platili glavom. Ali bilo je onde i nekoliko inteligenata, većinom studenata, osuđenih zbog političkih atentata i veleizdaje.

Dr Šaban, vitez reda Franje Josipa, kao dobar i lojalan austrijski patriota, nije mogao trpeti ovakve ljude. I dok je sremske seljake i trgovce još kako tako protežirao i to radi toga, što je nadzornik kaznionice dr Ogorelica bio također iz 'pravoslavnog carstva', kao i osuđeni Sremci, te ih je usled toga morao protežirati, dotle je studente atentatore i te kako mrcvario i proganjao. On je zapravo sve političke osuđenike postavljao na najnapornija mesta, što ih je tako kao i sve ostale patio glađu, zimom, kaznama i boravkom u otvorenim radionicama. Kada to nebi bilo, sigurno nebi politički osuđenici pomišljali i izvađali begstva. Jednom su zgodom odjednom uskočila četvorica političkih osuđenika. Šaban je na sve strane odredio njihovu poteru. Trojici je uspelo da pobegnu, jednog uhvatiše, *dočim su trojicu dvojicu od njih usmrtili žandari kundacima u nekoj šumi*. Političke osuđenike stražari su i činovnici (naročito činovnici!) isto tako mrcvarili, kao i sve druge osuđenike. Tukli i psovali su ih kao i druge. Sam gospodin Šaban blagoizvolio je više puta svojeručno izubijati po kojega političkog osuđenika.

Ali najstrahovitije su patili inteligentni politički osuđenici, studenti, atentatori i veleizdajnici. Jednoga je, koji je u kaznionici usled strašnih patnja i progona duševno oboleo, te se je kasnije opet izleo, dao u besvesnom stanju odvući u onaj strahoviti 'stari podrum' i onde ga stražarima na mrtvo ime isprebijati.

¹⁷ Vidi napomenu br. 15 uz dokument br. I

¹⁸ Zapis Rudolfa Hercigonje. Rukopis.

¹⁹ Rudolf Hercigonja, Lepoglavski vampir. Zagreb, 1919, 80—92.

Druga je opet proganjao zato, što ovaj nije hteo svedočiti u nekom veleizdajničkom procesu, gde se je radilo o glavama nekih istaknutijih hrvatskih političara. On se je nadao u protivnom slučaju postići unapređenje i jer mu se je to izmaklo, iskaljivao je svoj bes na dotičnom političkom osuđeniku.

I trećega i četvrtoga i petoga proganjao je i mučio, nekima nije kroz tri i četiri godine davao nikakvih knjiga za čitanje, računajući da će ih time ponajprije skršiti. Bacao ih je u najgore i najopasnije radionice, ili ih je opet kroz mesece držao bez kakva uzroka zatvorene u tesnim i nečistim ćelijama. Tako dugo ih je mučio, dok većina njih nije obolela na žilcima i plućima. I zacelo da bi ih do kraja uništio — tu želju je on pokazivao otvoreno svakog časa — da tima patnicima nije došao spas slomom nemačkoga imperijalizma, koji im je otvorio vrata tamnice...²⁰

Dvije godine nakon osude i ležanja u lepoplavskoj kaznionici, a sigurno pod dojmom izvanredno teških uvjeta tamnovanja, bolesti i razmišljanja o svemu R. Hercigonja se obratio upravitelju kaznionice s molbom o »obnovi kaznenog postupka«. Osim toga pokušao je rekonstruirati na papiru u obliku dnevnika čitav svoj rad, organizaciju i inkriminirani mu atentat. Tom prilikom je u svojim Zapisima dao karakteristiku svim svojim drugovima i nastojao da dokaže izdajnički lik svog bivšeg druga Marijana Jakšića kojeg je smatrao »konstruktorom zajedno s Bedekovićem« cijeje afere vezane s atentatom. Tom prilikom je izložio svoje sadašnje poglede na čitavu stvar. Međutim, u svojoj molbi on kaže da će »...iznijeti čitavu stvar po istini u koliko mu se dozvoli obnova kaznenog postupka«. Tu »istinu« je on iznio u svojim Zapisima. U molbi se on ponovno vraća nekim pitanjima, ali sad manje ili gotovo ništa ne govori o metodi individualnog terora. Analizirajući ponovno ranije zaključke on kaže da se atentatima nije postigao onaj dojam koji su oni očekivali, stoga smatra »...da bi trebalo osnovati revolucionarne organizacije, koje bi širile propagandu oslobođenja, izdavanjem brošura i predavanjima«. Takva bi organizacija dovela do »Svjetske revolucije« koja će preobraziti ljudsko društvo i dovesti »velikom činu ljudskog oslobođenja«.²¹

Međutim, prilike se moraju za to izmijeniti a to se »može postići svjetskim ratom«, koji će za koju godinu buknuti. Ratom bi se došlo, kaže, »do ujedinjenja cijelog naroda, a na čelu uprave istog imala bi stajati demokratska narodna vlada, koja se ne bi smjela opirati napredku i poboljšici naroda...«. R. Hercigonja smatra da spas ne bi trebalo čekati samo »od evropejskog rata« nego bi se trebalo samo pobrinuti »...propagandom jugoslavenske misli, najprije među đlačtvom i inteligencijom, a onda među širokim masama, da u času političkog ujedinjenja našeg naroda ne dođe do protivljenja u samom narodu...«. Hercigonja ne isključuje i u ovom slučaju individualni teror, stavlja ga kao alternativu »...atentatima na pojedine vlastodržce, kako bi se što više uzdrмали temelji monarhije i isto u svojoj unutrašnjosti što više oslabila, da bude što manje otpornija prigodom evropskog rata...«.²² Dakle, on ipak ne odbacuje sasvim individualni teror.

²⁰ Isto (potcrtano u originalu)

²¹ AH, PRZV, VII 1918/272 18155

²² Isto

Svoj politički kredo izrazio je dovoljno detaljno u svojim Zapisima 15. kolovoza 1916. godine: »Protivnik sam svega što čovjeku priječi slobodan i ugodan život, a jer je to sav današnji društveni uređaj, to sam ja protiv njemu, tj. protiv svemu, što i kako *sada* postoji. Gadno je od čovjeka ako ovu bljuvotinu od uređenja društva ravnodušno podnosi. Ili lijep i slobodan život, kakav nam je priroda dala ili rat do smrti. Ako ne mogu živjeti razumno i sretno kako hoću, netrebam nikako. Ubijati se neću, rađe se borim. Borim se za sebe, to je moje pravo. Ja ne mogu i neću u ovoj bljuvotini živjeti. Ja sam čovjek i neću da me smatraju psom, ili možda još gore. Izim toga, moji estetski živci ne mogu podnašati ropstvo drugih, sve kad ja i nebi bio između njih. Dira me gnjusoba ljudi, njihova himbenost, laž, pretvaranje. Sve je to posljedica ropstva. A robovi su svi. Ne samo kažnjenici i prognanici. I 'slobodni' su robovi. I seljaci, i trgovci, i građani, i činovnici, i upravnici, i ministri. I što ide više gore, sve su veći robovi. Robovi robova. Robuju i drugima i sebi, i laži, i konvencionalizmu i svemu! Ja trgam ove lance i protestiram, i grizem. Rušiti, rušiti. Sve rušiti! Jer ništa nema valjana, zdrava — sve je trulo, sve gnjilo. Ja nemogu podnašati svoga ropstva, nemogu podnašati ropstva bližnjega. I zato se borim!

Ne mogu živjeti u ovoj atmosferi zagušljivoj i smradnoj. Hoću svježega zraka i svjetla. Hoću mirisa, ne ću smrada! I nikakav čin nije prestrašan niti pregrozan u borbi za oslobođenje. Sve je dozvoljeno, jer je cilj svet.

Hoću potpunu slobodu, da mogu živjeti posve po svojoj volji, neodvisno, slobodno. I zato pristajem uz sve, što vodi do te individualne slobode. Pristajem uz svako rušenje postojećeg stanja.

Priznajem se Jugoslavenom i pristaša sam jugoslavenske države, jer kroz nju vodi put do potpune slobode čovječanstva. I zato sam sklon svakoj akciji koja ide za ostvarenjem jugoslavenske ideje.

U ovom slučaju potpomagao sam propagandu te misli, jer ona pospješuje evropski rat, a time i svjetski preokret, koji će nakon rata nastupiti. Sastao sam se nažalost s ljudima među kojima je bilo i ograničenih glupaka i duševnih idiota, koji neshvaćaju divnu misao slobode, u svojoj zaglupljenosti sami me predadoše u ruke krvnika. Krvnika i njihovih i mojih. No ja ne prigibam glave i smjelo gledam u budućnost, jer iako doskora padnem, drugi će uživati mjesto mene i biti sretni.«²³

Molba R. Hercigonje je odbijena, jer kako zaključuje kraljevsko državno odvjetništvo on u svojoj molbi nigdje nije »... prinesao nikakvih novih dokaznih sredstava, koja bi bila kadra učiniti, da bude ili oprostjen ili pak osuđen poradi takovog čina, koji spada pod blaži zakon kazneni . . .«. Ali je ipak riješeno da se on ponovno presluša i da se to ubrza (jer je on bolestan na plućima) »... dok bolest Rudolfa Hercigonje ne uznapreduje te ga ne učini nesposobnim za saslušanje . . .«²⁴

R. Hercigonja je oslobođen nakon 4 godine zatvora propašću Austro-Ugarske i objavom amnestije, koju je proglasila Hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada 30. listopada 1918. godine.

---

²³ Zapisi Rudolfa Hercigonje. Rukopis

²⁴ AH, PRZV, VII 1918/272 18155

U tekstu ove čitamo: »Narodno vijeće kao izvršilac vrhovne vlasti za Hrvatsku i Slavoniju nalazi se ponukanim da, vršeći pravo pomilovanja izda ove naredbe:

I Oprašta kaznu i ostatak kazni kao i posljedice, skopčane s osuđenjem svim licima, koja su do dana današnjeg pravno snažno osuđena bilo od građanskih ili od vojnih kaznenih sudova zbog ovih kažnjivih djela:

1) zbog zločinstva veleizdaje uvreda veličanstva i članova carske i kraljevske kuće, smetnja javnog mira, po prestupku čl. 300 i 302.

2) zbog zločinstva protiv vojne sile državne ili ovim činom počinjenog težega zločinstva kao zbog zločinstva stersercija;

II Određuje da se zbog kažnjivih djela pomenutih u točki I 1 i 2 kako su učinjena do dana današnjega, kazneni postupak ima povesti, a provedeni kazneni postupak da se ima obustaviti . . .«

Na osnovu ove amnestije 31. listopada 1918. upućen je Ravnateljstvu zemaljske kaznionice Lepoglava ovaj dopis:

»Narodno vijeće kao nosilac vrhovne vlasti za Hrvatsku i Slavoniju oprašta ostatak kazni i posljedice, skopčane s njihovim osuđenjem:

1) Stjepanu Dojčiću, osuđenom osudom sudbenog stola u Zagrebu od 25. rujna 1913. br. I 1206/913 zbog zločinstva pokušnog potajnog umorstva, uvrede Veličanstva i smetnja javnog mira na kaznu teške tamnice od 16 godina,

2) Jakobu Schäfferu i Rudolfu Hercigonji, osuđenim osudom sudbenog stola u Zagrebu od 6. listopada 1914. br. I 815/1914. zbog zločinstva pokušnog potajnog umorstva i veleizdaje na kaznu teške tamnice od 5 do 8 godina.

O tom se obavješćuju to ravnateljstvo s time, da o izvršenju ove odredbe bezodvlačno ovamo izvjesti . . .«²⁵

Na dokumentu čitamo vlastoručno napisanu pripisku ravnatelja dr. Josipa Šabana od 5. studenog 1918. »Hrvatsko-slavonskoj zemaljskoj vladi, odjelu za pravosuđe u Zagrebu, izvještajem, da je Rudolf Hercigonja dne 1. studenog 1918. odmah nakon dobivenog telegrafskog naloga otpušten iz kaznionice, pa pošto bi tekar slijedeći dan mogao vlakom iz Lepoglave, otpremljen je na zavodskim kolima u Krapinu od kuda je željeznicom otišao u Zagreb . . .«²⁶

II.

Nakon oslobođenja iz lepoglavske kaznionice i dolaska u Zagreb Hercigonja je s drugovima Augustom Cesarcem i Stjepanom Dojčićem dobio preporuku od ministra unutrašnjih poslova Svetozara Pribićevića da im se isplati kao »narodnim stradalcima« po 45.000 kruna svakom. S tom preporukom su se uputili u Likvidacioni odbor Narodnog vijeća. Ispočetka im je zahtjev odbijen, ali im je kasnije navodno sve isplaćeno. Međutim, tom prilikom im je obećano da će biti poslani na liječenje u antituberkulozni sanatorij Brestovac na Sljemenu (Zagrebačkoj gori). Hercigonja je uskoro bio primljen na liječenje nakon čega je ostao u tom sanatoriju na radu kao činovnik.

²⁵ Isto

²⁶ Isto

Ovim se mogao stvoriti dojam da su Hercigonja i drugovi bivši atentatori bili zadovoljni i dobili punu satisfakciju u novoobrazovanoj državi Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, da su im ideali ostvareni. Međutim, Hercigonja i drugovi su se vrlo brzo uvjerali da to nije država njihovih ideala. U to ga je uvjerala činjenica da su oni koji su ga sudili ne samo ostali na svojim položajima nego da su još i napredovali. Šaban je i dalje ostao upravitelj kaznionice a dr. Janko Bedeković ne samo da nije izbačen iz policije nego je uskoro postao šef zagrebačke policije. Dakle, isti oni koji su revno služili Austro-Ugarskoj Monarhiji našli su svoju antinarodnu primjenu u novoj državi. Sve ove i brojne slične činjenice uvjerali su Hercigonju i drugove da treba nastaviti borbu.

Nakon izlaska iz tamnice Hercigonja u ožujku 1919. godine objavljuje već spomenutu knjigu pod nazivom »Lepoglavski vampir«. U njoj detaljno opisuje stanje u kaznionici i ulogu koju bivši rukovodioci lepoglavske kaznionice igraju u novoj državi. Hercigonjina knjiga je uskoro bila zabranjena. O tom čitamo u dopisu bana predsjedništvu kraljevskog sudbenog stola: »Temeljem 2 naredbe predsjedništva Narodnog vijeća SHS o tiskovnom redarstvenom nadzoru povremenih tiskopisa i drugih tiskotvora zaustavilo je kr[aljevsko] drž[avno] odvjetništvo u Zagrebu svojom odredbom od 19. III 1919. letak Rudolfa Hercigonje 'Lepoglavski vampiri dr Josipu Šabanu upravniku lepoglavske kaznionice, velikom prijatelju čovječnosti, posvećene kao preporuka za daljnju karijeru', štampan u tiskari Kuzme Rožmarića u Zagrebu, jer se istim izvršuje prestup suprot javnom miru označen u 300 kz. Dostavlja se predsjedništvu jedan primjerak (četkovni otisak) te brošure time, da izvoli pisca iste Rudolfa Hercigonju zapisnički dati saslušati o svim točkama brošure naročito u tom pravcu, da navede konkretne čine i dokazah za iste, da se na temelju toga iskaza uzmogne prosuditi, da li ima mjesta karnosnim izvidima . . .«²⁷ To što se u dopisu naziva na jednom mjestu pismo a na drugom brošura treba sigurno protumačiti kao prvobitni naziv Hercigonjine knjige odnosno brošure. Međutim, na ovu zabranu Hercigonja upućuje protestno pismo ministru unutrašnjih poslova S. Pribičeviću, na koje je ovaj reagirao pismom od 16. listopada 1919. godine upućenim banu Hrvatske i Slavonije: »Unatoč po meni svojedobno podjeljene dozvole da se knjiga Rudolfa Hercigonje 'Lepoglavski vampir' nesmetano može štampati u Zagrebu zapljenjena je ista prvo u Zagrebu, a kasnije u Ljubljani.

Pošto držim da nema opravdana razloga ne dopustiti štampanje spomenute knjige, to povodom pritužbe samoga pisca upućene meni, izvolite narediti gospodine Bane, da se piscu knjige 'Lepoglavski vampir' neprave nikakve smetnje kod štampanja i izdavanja spomenute knjige . . .«²⁸

Zanimljivo je spomenuti da su »Narodne novine« donijele vijest 1920. godine da je u vezi s činjenicama iz knjige R. Hercigonje provedena istraga, koju je naredio podban Franko Potočnjak i da istraga »nije ostala potpuno negativna«, da je istraga ustanovila »zlouporabe dra Šabana«. Međutim, on ne samo da nije suspendiran nego je ostao i dalje ravnatelj lepoglavske kaznionice, a zatim je bio imenovan šefom zagrebačke policije, promaknut u viši činovnički razred, odlikovan redom sv. Save i ponovno postavljen za ravnatelja lepoglavske kaznionice. »Borba«, koja javlja o tom donosi slijedeći

²⁷ AH, f. Banski stol III-41/1919. Br. reg. 3

²⁸ AH, PRZV 3—2 br. 11907/1919. kut. 894

zaključak: »Verovatno je dr Šaban sa zloupotrebama i mučenjem kažnjenika, naročito političkih, za vreme Austro-Ugarske, u očima današnjih vlastodržaca položio ispit, da sada u Jugoslaviji opet može mučiti političke kažnjenike, koji se nalaze u lepoglavskoj kaznioni.«²⁹

Čini se da ministar S. Pribičević nije pročitao knjigu i u njoj slijedeće retke: »... I još jedan dokaz strahovite istine, da ovu jadnu našu zemlju još uvek grizu i sišu vampiri, čitava krda vampira, dekoriranih, privilegovanih i na visoka društvena mesta podignutih po Austriji i još uvek važnih, trpljenih i pomaganih po Jugoslaviji. Hiljade su ljudi poubijali, hiljadama su zgnječili glavu samo za jedan sitan počasni kolut-medalju.

I čitavu bi Jugoslaviju prodali za svoj jednonoćni lični interes. O, ne mislite, da je Lepoglava samo jedna; to je samo ulomak velike celine nepravde, izrabljivanja, mučenja i inkvizicije! Svi smo mi pod sivom robijaškom kapom i sve nas tuče Šabanov štap. Treba oduzeti štap svim Šabanima, jer njih je mnogo, mnogo ih je, ali nas je više, mnogo više, i mi nesmemo dopustiti, da nas tuče štap zločinačke manjine, da nas dave šabanski vampiri... Na optuženičku klupu s njima, a ne na još više sedalo, da još dalje i presudnije sude!...«³⁰ Naročito završetak knjige gdje se ističe da »... sve to što je napisano u ovoj knjizi zbivalo se još u staroj krvničkoj Austriji. I to je strašno! Ali je po tisuću puta strašnije to, da se svi ti užasi zbivaju još sada, još i danas, u slobodnoj i demokratskoj Jugoslaviji... Oni, koji su nas tlačili za vreme Austrije, koji su nas zverski mučili i ubijali samo zato, jer smo mi radili za Jugoslaviju, uživaju danas u Jugoslaviji svako dobro i svaku zaštitu. Mi, koji smo bili mrcvareni, ubijani i zlostavljani radi te Jugoslavije, te smo izašli iz tamnica i rovova i bolesni i ranjeni, mi smo danas opet proganjene zverke, bez svakoga prava i bez svake zaštite.

Što to znači?

To znači da je čitava Jugoslavija jedna velika Lepoglava, kojom upravljaju vampiri, razni Šabani i Ogorelice. Ministri, 'narodni' poslanici, sva jugoslavenska buržoaska inteligencija, štampa — sve su to sami vampiri i vampirići, koji su se popeli na grbaču robova — puka i sišu mu krv... O, dajte dinamita, mnogo dinamita, da napunimo sve te grozne šupljine 'staroga podruma' i da čitavu Lepoglavu rastreskamo u ništa.«³¹

Da je knjigu R. Hercigonje prihvatila napredna javnost, vidi se iz predgovora knjige pod koji su potpisani Luka Jukić, Stjepan Dojčić, Rudolf Hercigonja, Jakob Schäffer, Đuka Cvijić, Kamilo Horvatin, Josip Šarinić i August Cesarec, a uz njih »sa zagrobnim protestom: Gavrilo Princip, Nedeljko Čubrilović, Veljko Čubrilović, Žerjaić, Njeguš, Endlicher i čitava legija živih i mrtvih žrtava svih Šabana širom čitave Jugoslavije«.

Rudolf Hercigonja uz svoje liječenje i rad na Brestovcu³² vrlo aktivno sudjeluje u revolucionarnom pokretu, koji je bio vrlo intenzivan u uvjetima revolucionarne situacije koja je u Hrvatskoj bila u toku 1919. i 1920. godine. To je vrijeme osnivanja i legalnog djelovanja Socijalističke radničke

²⁹ »Borba«, br. 4, 5. III 1922.

³⁰ R. Hercigonja, n. dj., 3—4

³¹ Isto, 90—91 (potertano u originalu)

³² Mira Kolar-Dimitrijević, Brestovac — zagrebački sanatorij za liječenje tuberkuloznih radnika. »Kaj«, 6/1984, 58

partije Jugoslavije (komunista) koje je član od samoga početka.^{32a} U toku ljeta i jeseni 1919. objavio je u organu SRPJ(k) »Novoj istini« nekoliko članaka posvećenih organizaciji Saveza komunističke omladine i njezinom prvom kongresu.³³ U pozivu omladine na prvi kongres potpisani su »za komunističku omladinu«, tj. kao osnivači: R. Hercigonja, A. Ramljak, M. Krešić i N. Hećimović.³⁴ Dakle, Hercigonja je jedan od organizatora osnivačke konferencije SKOJ-a, a 10. listopada 1919. godine izabran je za člana sekretarijata Privremenog odbora SKOJ-a. U to vrijeme djeluje i u Klubu socijalističke omladine a također radi na organizaciji prvih đачkih vijeća. Od 1. prosinca iste godine uređuje glasilo Komunističke omladine Jugoslavije »Crvenu zastavu«, bio je prvi glavni urednik glasila.³⁵ Na stranicama lista poziva omladinu u redove komunista čiji program ovako tumači: »Naš je program kratak i jasan: Hoćemo da razorimo ovo društvo nepravde i nečovječnosti i da stvorimo novo društvo, društvo pravde i čovječnosti. Želimo, da u budućnosti ne bude više ljudi živeli u kalu i smradu, već da budu živeli kao ljudi, čisti, siti, odeveni i zadovoljni. A želimo li to postići, treba da ponajpre oborimo ognjenoga zmaja stoglavoga, da oborimo kapitalizam, da ukinemo privatnu svojinu nad sredstvima za proizvodnju i da uvedemo kolektivno vlasništvo, da uvedemo komunizam. Eto, to hoćemo i zato smo za socijalnu revoluciju, zato smo komunisti . . .«³⁶

R. Hercigonja ne vidi nikakvog prijelaznog perioda ka komunizmu, ali smatra da treba djelovati u društvu prosvjetom. »...Naš rad sastoji se u prosvjetljivanju mozgova. Što će više mozgova biti prosvjetljeno, to će više biti naših pristaša. Što više ljudi upozna svoj potlačeni položaj u toliko će ih više dolaziti k nama . . .« Radi se o djelovanju komunista u sadašnjem buržoaskom društvu. Stoga traži »...od današnje naše vladajuće buržoazije . . . da nam se dade pravo neograničenoga prosvjetljivanja. Želimo tek, da naš narod bude pripravan, da u času, kada u svima prosvjetljenim zemljama kućne čas za socijalni prevrat, kada će u svima prosvjetljenim zemljama klasno nesvesna većina postati klasno svesnom većinom . . .« Obraća se omladini da pristupi »...u komunističke redove, uspostavimo komunističku državu i preko nje komunističko društvo. Jer komunizam znači slobodu nauke . . .« Prema njegovom shvaćanju treba da studenti (jer se ovdje njima obraća) stupe »u komunističke redove«. Poziva u komunističke redove i žene koje »su potlačene«. U komunističke redove poziva i seljačke sinove koji neće dopustiti »...da poput vaših očeva budete gospodska stoka, da vas biju i muče i zlostavljaju, da vas gule i izrabljuju, da vas ponizuju i ubijaju . . .«. Smatra da »...zemlja mora da bude u rukama radnika — seljaka. Neće više tada vaše najplodnije oranice uživati grof. Neće više krčiti vaše šume vlastelin. Neće više kositi vaše livade pop. Vi ćete raditi i vi ćete uživati . . .« I zaključuje: »Hoćemo, da čoveku, budući da se on već rodio, osiguramo čovečan i ugodan život. Hoćemo da ukinemo sramotni sistem najamnoga robovanja. Hoćemo da nauka i znanje budu za svakoga i da onaj, koji je

^{32a} Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, knj. 6, Beograd, 1979, 327—328

³³ »Nova istina«, br. 1, 29. VIII 1919; br. 8, 9. X 1919; br. 9, 16. X 1919; br. 14, 20. XI 1919; br. 15, 27. XI 1919.

³⁴ Isto, br. 8, 9. X 1919.

³⁵ Mladen Iveković, n. dj., prva knjiga, 136; AIHRPH, f. Gr. XIX N. Hećimović.

³⁶ »Crvena zastava«, br. 1, 1. XII 1919.

sposoban i voljan posvetiti se znanosti, nesme da strada i trpi. Hoćemo, da svakome bude slobodno ljubiti koji god hoće i može da ljubi. Hoćemo da se u buduće i žena smatra čovekom, ravnopravnim muškarcu. Hoćemo, da onaj svet, koji se guši u tami i neznanju podzemlja, izvučemo na svetlo, na sunce. Hoćemo konačno, da svi ljudi budu dobri i sretni...»³⁷

Ali za ostvarenje tih ideala on vidi samo revolucionarni put.

U članku »Evolucija i revolucija«³⁸ govori protiv onih koji hoće putem reforme »... da podupru trulu i ruševnu kapitalističku zgradu, oni žele da spasu kapitalističko društvo...«.³⁹ On je protiv reforma, jer one su »... produživanje svih tih užasa... zavaraju borbenu ljudstvo; one uspavljaju buntovnike...«. Jedino revolucija »... svesilna, jedinstvena revolucija može da ustavi ludo kotrljanje čovečanstva u ponor i da mu pruži mogućnost, da se stane uspinjati spram svoje sretnije budućnosti. Onim časom, kada će borbeni proletarijat konačno dotući odvratnu kapitalističku mafiju, te kada će preuzeti političku vlast u svoje ruke, onim časom prestati će čovečanstvo juriti u ponor i onim časom početi će se približavati novome i sunčanome životu.

Dakle: tek onda, kada radnička klasa uzme vlast u svoje ruke i kada zavede u zemlji novi poredak, gde jedna klasa neće eksploatisati drugu i gde će sva sredstva za proizvodnju i saobraćaj i sva bogatstva zemlje biti koncentrirana u rukama radničke klase, odnosno stajati pod njenom kontrolom; tek onda će se moći lečiti ova mirijada najstrahovitijih rana, koje raspinju čovečanstvo. To pak može da stvori jedino revolucija... Da živi socijalna revolucija!⁴⁰ Ali kako da se izvrši revolucija on ne govori iako vidi klasu koja će izvršiti revoluciju.

Slične misli i pozive upućuje Hercigonja »proleterskoj omladini« u »Almanahu socijalističke omladine 1919«.⁴¹ Hercigonja piše: »Približuje se Veliki dan crvenog oslobođenja...«, u zanesenom pjesničkom tonu ponavlja sve izrečene misli o ukidanju patnja, nejednakosti spolova, eksploataciji, klasnoj podijeljenosti, proročki o uništenju kapitalističke klase — »... valovi socijalne revolucije provalit će taj zid i revolucija će nastupiti i kod nas. I Jugoslavija će planuti velikim i svetlim plamenom preporoda, socijalnom revolucijom.

O, nemojte dopustiti, da narod naš igra žalosnu ulogu kontrarevolucionarne vojske, da bude ponovno slepo oruđe u rukama besavesnih i krvožednih kapitalista. Pođite u narod i naučite ga! I pripravlajte ga za Veliki Dan...«⁴²

Početak 1920. godine radi i na široj političkoj agitaciji. O tome imamo potvrdu u službenom izvještaju velikog župana varaždinske županije i grada Varaždina Predsjedništvu kraljevske hrvatsko-slavonske zemaljske vlade u Zagrebu od 2. IV. 1920. godine. U dokumentu je rečeno da su dne 27. ožujka stupili u štrajk rudari ugljenika Ivanec i Ladanje kotara Ivanec, a isto tako Maretić, Konjščina, Golubovec Stari i Golubovec Novi kotara Zlatar. Istog dana stigla je preko općinskog poglavarstva prijava iz koje se vidi da je »...

³⁷ Isto

³⁸ Isto, br. 2, 17. XII 1919.

³⁹ Isto (potertano u originalu)

⁴⁰ Isto (potertano u originalu)

⁴¹ Almanah socijalističke omladine 1919. Izdalo udruženje SKOJ-a, Zagreb

⁴² Isto, 52.

Cvjetko Jarnjak komunist u Bednji, sazvaio u ime komunističke stranke javnu skupštinu u Bednji na dan 28. ožujka t.g. poslije službe božje . . .«. Ta je skupština sazvana bez dozvole kotarske oblasti pa je na nju slučajno došao izaslanik oblasti i ustanovio ovo: »... Na skupštini je baš započeo govor Rudolf Hercigonja, koji je pridjeljen povjerenstvu kr[aljevskog] štaba u Zagrebu, koje vodi istragu u kaznioni u Lepoglavi. U kojem svojstvu Rudolf Hercigonja sudjeluje kod tog povjerenstva, nije mi poznato, nu čini mi se da je prišlan kao svjedok za navode iznesene u brošuri 'Lepoglavski vampir'.⁴³ Izaslanik oblasti pozvao je odmah sazivača skupštine te mu zabranio održavanje iste s razloga, jer skupština nije oblasno dozvoljena, a niti je mogla biti dozvoljena, jer je prekasno prijavljena, konačno jer u prijavi nije bio naveden ni dnevni red. Sazivač se je tom pozivu pokorio, te je govorniku saopćio da govor završi, što je ovaj skoro i učinio . . .«. Dalje se navodi što je Hercigonja govorio: »Govornik je u kratkom govoru spomenuo, da je program stranke komunista da se zemlja oduzme grofovima i svećenicima bez odštete, da se u selima osnuju seljačka vijeća, da narod radnički i seljački dobije vlast u ruke. Oštro je napao bivše socijalističke ministre Bukšega i Koraća, jer da su za ministarske stolice prodali stranku. Radića je nazvao gospodskim plaćenikom i zločincem. Iako je govornik naročito u početku dok je mislio da je skupština dozvoljena upotrebio dosta razdražljive izraze, ostao je narod posve miran i hladnokrvan, pače i bez interesa . . .«⁴⁴

Na prvom kongresu SKOJ-a u Beogradu 14. lipnja 1920. delegacija zagrebačkih skojevaca istupila je protiv sudjelovanja Partije na predstojećim izborima za Konstituantu. Naročito opozicijski je bio raspoložen jedan od organizatora Osnivačke konferencije SKOJ-a i član najužeg rukovodstva R. Hercigonja. Za njim je išla veća grupa zagrebačkih srednjoškolaca i studenata. Zbog toga su članovi partijskog rukovodstva Đuka Cvijić i Kamilo Horvatin dobili zadatak da uvjere rukovodstvo SKOJ-a, a naročito R. Hercigonju o nepravilnosti njihova stava prema odluci CK KPJ.⁴⁵ R. Hercigonja i grupa oko njega kvalificirani su kao »pelagićevisko-anarhistička grupa«. Njoj su pripadali Zlatko Šnajder, Janko Mišić, Marijan Stilinović i Rodoljub Čolaković. S njim je u to vrijeme vodio diskusiju i suprotstavljao mu se član rukovodstva SKOJ-a Štefek Cvijić.⁴⁶

Proglašenje Obznane krajem 1920. godine kojom je zabranjena legalna djelatnost KPJ i svih revolucionarnih organizacija, posebno je djelovalo na omladinu i konkretno na R. Hercigonju. On je još odlučnije tražio revolucionarnu akciju i izražavao je nezadovoljstvo zbog prestanka djelovanja dijela komunističkih kadrova. Zbog toga on u veljači 1921. godine organizira u Zagrebu Izvršni komitet terorističke organizacije »Crvena pravda«. Njezini su članovi bili osim Hercigonje Rodoljub Čolaković i Janko Mišić. Ova je orga-

⁴³ Hercigonja je stvarno bio pozvan da svjedoči u komisiji koja je trebala da utvrdi krivicu dr. Josipa Šabana, na osnovu činjenica iz Hercigonjine knjige. Tom prilikom je boravio u Lepoglavi 10 dana. (AH, f. Banski stol, III—41/1919, br. reg. 3). Deset godina kasnije upravitelj lepoglavske kaznionice dr. Josip Šaban je zbog malverzacija i nezakonitog bogaćenja proglašen neuračunljivim i poslan na promatranje u bolnicu za umobolne u Stenjevcu gdje je prema nepotvrđenim podacima izvršio samoubojstvo.

⁴⁴ AH, PRZV 6—14 54—5987/1921, br. reg. 52.

⁴⁵ I. Očak, n. dj., 88.

⁴⁶ Isto

nizacija prihvatila individualni teror kao jedino preostalo sredstvo borbe proletarijata u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.⁴⁷

Članovi organizacije povezali su se u Beogradu s grupom koja je pripremala atentat na prestolonasljednika Aleksandra Karađorđevića.

R. Čolaković će 22. srpnja 1921. godine na policiji priznati da je s R. Hercigonjom prilikom jednog susreta razgovarao o političkoj situaciji nastaloj nakon Obznane. On kaže: »Nas je obojicu Obznana kao velika zapreka radničkom pokretu silno smetala, pa smo predočujući si sve doktrine komunizma došli i do toga zaključka, da sredstva terora ne mogu uglavnom riješiti tako veliki socijalni problem kao što je rušenje buržoaske državne mašine i stvaranje radničkih i seljačkih sovjeta, ali mislimo, da u ovom konkretnom slučaju Obznane može da se individualnim terorom postigne barem ta svrha, da se uspostavi stanje pred Obznanom, da se može rušenjem jednog režima učiniti to, da buržoazija dopusti one relativne slobode radničkoj klasi, koje ona uopće kao njen klasni neprijatelj u svojoj klasnoj državi može da dade. Tim sredstvima mogla bi se po našem mišljenju širiti komunistička svijest, odnosno svijest sovjeta u seljačke i radničke mase dok je to dok postoji Obznana, koja stavlja radnički pokret izvan zakona, potpuno nemoguće. Kad smo se kasnije jednom zgodom sastali u gradu, izjavio se Hercigonja jasnije i tom mi prilikom razložio kako si on tu terorističku akciju zamišlja. Naveo je, da za to nije potreban veći broj ljudi niti kakovo društvo, koje će možda biranjem izabrati onoga, tko će atentat da izvede... Ja se više ne sjećam da li je to bilo istog dana ili dan kasnije, dao mi je Hercigonja jedan pismeni sastavak u formi kratkoga manifesta na radnike i seljake Jugoslavije, kojim bi se imao da populariše naš budući rad. U tom manifestu stavlja se do znanja radnicima i seljacima Jugoslavije, da su oni Obznanom stavljeni u jedan izvanredan položaj i da je izlaz iz te situacije po našem mišljenju jedino moguć tako, ako se na teror buržoazije odgovori našim terorom, znači u tom smislu, da bi se taj teror imao upraviti u prvom redu na onu grupu i na one ljude iz buržoazije, koji su provocirali i proveli Obznanu. Taj smo manifest zajednički prepisivali ja i Dimitrije Lopandić i prepisavši ga vratili ga Hercigonji. Prigodom prepisivanja toga manifesta razgovarali smo ja i Lopandić o idejama toga manifesta i on se s tim idejama suglasio. Raspravljajući tu akciju sa Hercigonjom uglavili smo kao najbolje, da se osnivaju malene grupice, pa smo takovu jednu grupicu osnovali Lopandić i ja, a Hercigonja imao je biti preko mene veza sa tom grupicom. Tako se stvar razvija do Uskrsa 1921. i naša grupa sačinjava još uvijek 2 člana...« Zatim je R. Čolaković u Bijeljini razgovarao s Alijom Alijagićem. On se slaže. Kasnije je u vezu došao s Hercigonjom Lopandić, koji je dobio od Hercigonje 1000 dinara. Zatim je došao u Zagreb Alijagić. Trojica su odlučili da djeluju. Zatim je Lopandić otišao s planom Hercigonji na Sljeme, ali je taj rekao da moment nije još podoban. U subotu su imali sastanak s Hercigonjom kod Streljane. Hercigonja je dao Lopandiću revolver. Drugi dan su se sastali u Maksimiru. Predlagali su da atentat izvrši Hercigonja. On je rekao da ideje iz manifesta nisu još popularizirane. Riješili su bez njega da atentat izvrši Alijagić. Lopandić mu je dao revolver.⁴⁸

⁴⁷ Kongresi, konferencije i sednice Centralnih organa SKOJ-a 1919—1924. Beograd, 1983, 365; Ljubiša Ristović, Sava Kržavac, Robija, knj. I, Beograd, 1968, 76—77; Rodoljub Čolaković, Kazivanje o jednom pokoljenju, knj. I, Sarajevo, 1980, 169 i dr.

⁴⁸ AIHRPH, f. ZB—S—1/9, 12; R. Čolaković, n. dj., knj. I, 189—196

Alija Alijagić, koji je pripadao grupi Rodoljuba Čolakovića izvršio je 21. srpnja 1921. godine atentat na ministra unutrašnjih poslova Milorada Draškovića. Na taj način idejama individualnog terora suprotstavljali su se članovi KPJ nasilju vlasti, zabrani Komunističke partije. R. Čolaković je pisao da mu je na robiji rekao Moša Pijade, koji je s njime robijao, da je Partija znala za pripreme individualnog terora koje je organizirao Hercigonja, te da je zbog toga u Zagreb bio upućen Života Milojković da razgovara s R. Hercigonjom i ljudima oko njega, kako bi ih odvratio od toga, ali nije uspio.⁴⁹ Prema kasnijoj tvrdnji Hercigonjine žene u Moskvi Barice Debeljak Hercigonja se nije slagao s atentatom kao sredstvom borbe, ali nije više mogao odvratiti omladince od svojih prvobitnih ideja. Stoga je atentatom na M. Draškovića bio zatečen, saznao je za nj iz novina.⁵⁰ Nakon hapšenja R. Čolakovića policija je odmah poslala u potragu za Hercigonjom, isti dan je izvršena premetačina u njegovoj sobi na Brestovcu, ali on je uspio da se sakrije. Kraljevsko redarstveno povjerenstvo za grad Zagreb objavilo je već 23. srpnja tjeralicu za Hercigonjom s fotografijom i za D. Lopandićem. U toj tjeralici čitamo: »Hercigonja Rudolf rođen god[ine] 1896. u Zagrebu, zavičajan u općini Tuhelj kotar Klanjec, rkt [rimokatolik], neoženjen, bez stalnog zanimanja, sin Martina i Antonije rođene Turjak, srednjeg stasa, kestenjave kose i obrva, oblog crno-manjastog obraza, smeđih očiju, visokog čela, primjernog nosa, razmjernih ustiju, potpunih zubiju i okruglog podbradka...«⁵¹ Za Hercigonju i Lopandića obećana je nagrada od 1000 dinara za onog...tko pokaže ili uhiti kojeg od ove dvojice.⁵² Poznato je da je Alija Alijagić obješen, a R. Čolaković, D. Lopandić, koji je uhvaćen, Nikola Petrović i S. Ivanović osuđeni na dugogodišnje tamnovanje, dok je R. Hercigonja emigrirao.

III.

O ilegalnom odlasku Hercigonje iz zemlje u Austriju imamo dva dosta slična svjedočenja dvojice revolucionera: Franje Puškarića⁵³ i Branislava Resimića odnosno Franje Drobno⁵⁴ Prema prvom, Hercigonja se nakon bijega iz Zagreba skrivao u Lipiku u kupalištu kod mjesnog komunista Save Maleševića. Odavde je prebačen preko Javornika i Karavanki u Beč. Prema drugom svjedočenju, čini se točnijem, Hercigonja se skrivao u Lipiku 2 do 3 mjeseca u stanu Franje Drobno, bivšeg sudionika oktobarske revolucije, komunista. Novac za bijeg dao je August Cesarec, dok je Drobni izmijenio vanjštinu Hercigonje te ga je maskiranog prebacio u Austriju preko Maribora. U Beču je odsjeo na Otoku u hotelu »Union«, gdje se susreo s članovima partijskog rukovodstva Đukom Cvijićem i Kamilom Horvatinom koji su ranije emigrirali u Beč. Nakon Hercigonjinog dolaska obojica su se vratili u zemlju. U to vrijeme u Beču se nalazila dosta brojna jugoslavenska emigracija koja se

⁴⁹ R. Čolaković, n. dj., knj. I, 189—196

⁵⁰ AIHRPH, f. MG—40/XV—5. Sjećanje Barice Debeljak

⁵¹ Isto, f. ZB—S—1/19

⁵² Isto

⁵³ Izjava Franje Puškarića I. Očaku, 12. III 1977. (Autorova zbirka)

⁵⁴ AIHRPH, f. Ostavština Resimića 149 1. Nakon bijega R. Hercigonje oglašila se jugoslavenska štampa, a i dr. Josip Šaban dao je također izjavu u kojoj se opravdavao i, dakako, napadao Hercigonju i one koji su ga ranije štitili (»Narodne novine«, br. 63, 17. III 1922; »Riječ« br. 62, 16. III 1922. i br. 76, 1. IV 1922).

okupljala oko Kluba jugoslavenskih studenata marksista. Među ostalim u to su vrijeme ovdje bili Mustafa Golubić, Pavle Bastajić, braća Vujovići Vojo i Grgur i dr.⁵⁵ Neki od njih, kao Bastajić, ranije su pripadali omladinskoj organizaciji na čijem je čelu bio R. Hercigonja.

Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova kraljevine SHS od 4. veljače 1922. godine, a na osnovi podataka kraljevskog poslanstva u Beču R. Hercigonja se skrivao pod imenom Milan Ajsenster u Hartbergu u kući kaptana Huberna. Na osnovi ovih podataka kraljevsko poslanstvo u Beču je »... interveniralo kod nadležnih vlasti da se on pritvori dok ne stigne akta za traženje ekstradicije...«.⁵⁶ Međutim, austrijska ga policija nije uspjela pronaći.

U Beču je R. Hercigonja čekao dozvolu za odlazak u Moskvu. Ali ni tu nije mirovao.

S dozvolom zamjениčkog rukovodstva KPJ Triše Kaclerovića i Moše Pijade R. Hercigonja je sastavio pismo i »kurirsku propusnicu« koju mu je navodno izdao ministar Svetozar Pribičević i sve je te »dokumente« poslao u Beograd na adresu bivšeg predsjednika prve vlade Kraljevine SHS Stojana Protića, koji ih je objavio u listu »Radikal« 9. veljače 1922. godine. Pismo i navodna »kurirska propusnica« optuživali su ministra S. Pribičevića i vladu za navodnu pomoć R. Hercigonji u organizaciji atentata na ministra Milorada Draškovića, i tobože poticali na organizaciju ubojstva vođe Hrvatske seljačke stranke Stjepana Radića. Ovi »dokumenti« su izazvali javni sukob Stojan Protić — Svetozar Pribičević, i unijeli su veliku zabunu u javnosti, ali nisu ublažili kaznu komunistima suđenim u vidovdanskom procesu u Beogradu, a niti pomogli da Alija Alijagić ne bude obješen.⁵⁷ Komunistička partija je kasnije osudila ovakvu nedozvoljenu »metodu borbe«.

Nakon ove »akcije« R. Hercigonja je još dugo čekao u Beču, iako je postojala opasnost da će biti uhapšen. Sudjelovao je 1922. godine na prvoj partijskoj konferenciji. Tek u svibnju 1923. godine je bez potrebnih dokumenata upućen u Sovjetsku Rusiju. Prema podacima njegove žene Barice Debeljak⁵⁸ Rudolf Hercigonja je nakon dolaska u Lenjingrad zadržan čitava tri mjeseca u zatvoru, dok nije stigla potrebna dokumentacija iz zemlje.⁵⁹ Kada je njegov predmet ispitan, upućen je u Moskvu na rad. Ovdje je prekršten u Sergeja Nikolajeviča Mironova. Zaposlen je kao instruktor CK u Međunarodnoj organizaciji za pomoć revolucionarima (MOPR) koja je bila u sastavu Kominternе.⁶⁰ Ta je organizacija djelovala vrlo aktivno ne samo u Sovjetskom Savezu

---

⁵⁵ Dr Slavko Cvetković, n. dj., i Vladimir Turok, *Mojo znakomstvo s revolucionerami i careubicami. »Međunarodnyje otnošenija v centralnoj i vostočnoj Jevropy«*, Moskva, 1966.

⁵⁶ AH, f. DN R 20—1919/134 br. 185/1922.

⁵⁷ Kongresi, konferencije . . . , II, 354—355

⁵⁸ Debeljak Barica rođ. Sabljčić (u Moskvi Maslobojeva Sofija Petrovna, Mironova), rođena 1905, u Zagrebu, radnica, član KPJ od 1926. godine. U Moskvu je poslana na studije 1929, završila Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada 1931. godine. Tu je primljena u SKP (b). Upućena je nakon školovanja na rad u CK MOPR-a. Uhapšena 1937. i poslana u logor u Malu Aziju. (Arhiv CK SKJ, f. Jugosloveni u SSSR-u — D/2). Vratila se u Jugoslaviju 1946. godine gdje je i umrla prema nekim podacima 1966. godine.

R. Hercigonja se u Moskvi tri puta ženio. S prvom ženom imao je sina Ratimira, s drugom kćer Ninel. Obje su mu žene bile Ruskinje.

⁵⁹ AIHRPH, f. MG—40/XV—5

⁶⁰ Arhiv CK SKJ, f. Jugosloveni u SSSR-u H/3.

nego se povezivala i djelovala preko međunarodnog radničkog pokreta u mnogim evropskim zemljama. U Sovjetskoj Rusiji odnosno Sovjetskom Savezu MOPR je imao svoje predstavnike u tvornicama i ustanovama, a njegov rad sastojao se u sakupljanju sredstava za pomoć progonjenim i zatvorenim revolucionerima u kapitalističkim zemljama. U toj organizaciji primljen je za člana Ruske komunističke partije (boljševika).⁶¹ Kao instruktor CK MOPR-a boravio je u toku 1926—1927. godine u Meksiku. Nakon povratka, osim svog osnovnog posla, imao je i zaduženja od KPJ. O tome čitamo u zapisniku Politburoa CK KPJ od 29. XII. 1929. godine: »Prevod odluka VI kongresa KI [Komunističke internacionale] treba se ovoga puta da učini i odštampa, da se i naše par[tijski] članstvo upozna sa istima. Taj se posao povjerava: Mužiniću [Kamilo Horvatin] program, a za konačnu redakciju Micić i Vili [Vladimir Sakun]. Mironov [Hercigonja] je već preveo ratu dok se za ostalo određuju: Šimić i Branko [Štefek Cvijić]...«⁶² Godine 1929. i slijedećih predavao je na jugoslavenskom sektoru Komunističkog univerziteta nacionalnih manjina Zapada (KUNMZ) predmet fizičku geografiju.⁶³

Početak 30-ih godina iz MOPR-a je premješten u Komesarijat za planiranje (gosplan). Po zadatku svoje ustanove često je putovao po Sovjetskom Savezu, naročito u Sibir, gdje se prehladio pa mu se aktivirala tuberkuloza. Jedno je vrijeme bio zadužen za rad u jugoslavenskom emigrantskom klubu u kojem se sakupljala sva jugoslavenska emigracija u Moskvi kao i studenti jugoslavenskog odjela Komunističkog univerziteta nacionalnih manjina Zapada (KUNMZ). Zatim je do 1935. godine bio pomoćnik predstavnika KPJ pri Izvršnom komitetu Komunističke internacionale Vladimira Čopića.

U to vrijeme pripadao je grupi užeg partijskog aktiva pri predstavniku KPJ u Izvršnom komitetu Kominterne. Članovi tog aktiva su bili: Josip Broz Tito, Štefek Cvijić, Radomir Vujović, Filip Filipović, Božidar Maslarić, Edvard Kardelj, Roman Filipčev, Dragutin Gustinčić i Stjepan Zinić. Na sastanku aktiva 12. ožujka 1935. godine u Moskvi raspravljalo se o pitanju teoretskog rada među jugoslavenskom emigracijom u SSSR-u. Riješeno je da se u najkraće vrijeme pripremi i izda brošura o agrarno-seljačkom pitanju u SSSR-u, o organizacijskim zadacima KPJ, o radničkoj klasi u Jugoslaviji, o jedinstvenoj fronti, o radu komunista u sindikatima, o položaju žena u SSSR-u i Jugoslaviji, o nacionalnom pitanju i dr. Zadaća aktiva bila je pomoć partijskom predstavniku pri Izvršnom komitetu Komunističke internacionale u Moskvi i KPJ.⁶⁴

Uoči VII. kongresa Kominterne, sredinom 1935. godine održana je u Moskvi sjednica jugoslavenskih partijskih aktivista na kojoj je razmatrana politika KPJ u razdoblju između VI. i VII. (1928—1935) kongresa Kominterne. Sjednici su prisustvovali članovi CK KPJ M. Gorkić, B. Parović, V. Čopić i Josip Broz Tito, a osim njih članovi ranijih partijskih rukovodstava F. Filipović, Đ. Cvijić, R. Jovanović, R. Vujović i aktivisti koji su živjeli kao emigranti u Moskvi, među kojima i R. Hercigonja. R. Čolaković, koji je također prisustvovao toj sjednici, primjećuje: »Poslije sastanka prišao mi je Gorkić i saopštio da je CK odredio Rudolfa Hercigonju i mene da za vrijeme kongresa pomaže-

⁶¹ Isto.

⁶² AIHRPH, f. KI—1928/90.

⁶³ Isto, f. MG—40/XV—5.

⁶⁴ M. M. Sumarokova, Podgotovka Komunističeskoj partii Jugoslavii k VII kongressu Kominterny. »Sovjetskoje slavjanovedenije«, 4/1977, 15

mo delegaciji KPJ. Naš je zadatak da prihvatimo delegate, da njima svršimo potrebne formalnosti u kadrovskom odjeljenju Kominterne, da im se nađemo pri ruci za vrijeme kongresa i da svršavamo one poslove koji nam sa strane delegacije budu povjereni...»⁶⁵

U jesen 1935. godine prisustvovao je kao gost na VII. kongresu Kominterne u Moskvi, a ujedno je vrlo aktivno djelovao na sjednicama jugoslavenskih delegata koji su se formirali kao stalni partijski organ za vrijeme trajanja kongresa. Stalni članovi delegacije bili su Gorkić, Čopić, Parović, Marić, Milenković, Broz, S. Cvijić, R. Vujović, Hercigonja, Čolaković i Filipović. Zanimljivo je da je Hercigonja vodio zapisnik gotovo svih sjednica delegacije od 21. srpnja do kraja kongresa s izuzetkom nekih koje su vodili Čopić, R. Vujović ili R. Čolaković.⁶⁶

Nakon kongresa poslan je na rad u izdavačko poduzeće Kominterne »Inostrani radnik«. To se poduzeće bavilo izdavanjem marksističke literature, među kojom izdavanjem izabranih djela V. I. Lenjina na hrvatskom ili srpskom jeziku.⁶⁷

Iz prepiske generalnog sekretara CK KPJ Milana Gorkića iz Pariza s predstavnikom CK KPJ pri IKKI u Moskvi Ivanom Gržetićem (Fleischerom) saznajemo da je Hercigonja (Mironov) napisao brošuru o nacionalnom pitanju. Na vijest o tome Gorkić je odgovorio da će je, ako valja, izdati.⁶⁸ Međutim, nije do sada ustanovljena sudbina te brošure.

U pismu od 25. IV. 1937. Sommer (M. Gorkić) piše iz Pariza Fleischeru da očekuje dolazak Mironova i Jadranskog.⁶⁹ U pismu nije rečeno o čemu se radi. Ali iz biografskih bilježaka Barice Debeljak saznajemo da je R. Hercigonja krajem 1936. godine kad je počeo građanski rat u Španjolskoj tražio da ga pošalju kao dobrovoljca u Španjolsku. Međutim, Kominternu ga nije puštala »zbog njegovog bježanja iz Jugoslavije 1921. godine«. ⁷⁰ Barica primjećuje dalje da je 1937. godine Mironov bio kandidat za odlazak na rad u Kanadu da radi među našim iseljenicima.⁷¹

U pismu 17. VII. 1937. Fleischer javlja M. Gorkiću iz Moskve da »Mironovljevo pitanje još nije riješeno«. ⁷² U to vrijeme je bio na raspolaganju kadrovskog odjela Izvršnog komiteta Komunističke internacionale.

R. Hercigonja Mironov nije dočekao rješenje Kominterne o odlasku u Kanadu, jer je 23. kolovoza 1937. godine uhapšen. O njegovu hapšenju B. Debeljak piše: »Hercigonja je bio bolestan. Ležao je u krevetu sa visokom temperaturom. Došao mu je u posjete ... drug Đuka [Cvijić] i oni su mnogo razgovarali o političkoj situaciji, isto tako o nemogućim hapšenjima u SSSR, a isto tako o ratu u Španjolskoj, mnogo su krivili o neuspjehu građanskog rata u Španjolskoj, SSSR. Drug Cvijić je otišao od nas oko 12 sati u noći. Ja sam legla u krevet. Još se nisam ni dobro okrenula kad najedanput čujem kuca-

⁶⁵ R. Čolaković, n. dj., knj. II, 320.

⁶⁶ AIHRPH, f. KI MF 107/431, traka VII.

⁶⁷ Arhiv CK SKJ, f. Jugosloveni u SSSR-u H/3

⁶⁸ AIHRPH, f. KI MF 46/260, kut. 704.

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ Isto, MG—40/XV—5.

⁷¹ Isto, f. KI—46/260, kut. 704. Prema tvrdnji jugoslavenskog emigranta u SSSR-u M. Hromina Hercigonja je jedno vrijeme, navodno prije hapšenja, radio kao metalac u moskovskoj tvornici »Dinamo« (Miško Hromin, Sjećanja. Rukopis, 54. Autorova zbirka).

⁷² Arhiv CK SKJ, f. Jugosloveni u SSSR-u H/3.

nje na vratima, pitam: 'Tko je?' Odgovor: komandant. Ja se ustanem, otvorim vrata, na vratima se pokazuju dvojica u uniformi NKVD. Odmah odu do Hercigonje i pokazuju mu uhapšenicu. Hercigonja se morao dići i obući, a oni su naredili premetačinu, sve njegove rukopise i knjige su spakovali i odnijeli, moje stvari uopće nisu dirali. Jedan od njih je otišao da telefonira, uskoro se vratio i kazao Hercigonji obucite se i idite s nama. Hercigonja se obukao i sa mnom se oprostio, na rastanku mi je rekao: 'Drugarice, vjeruj mi da sam nevin, nisam nikada ništa radio protiv Partije, to mora biti pogreška, ja ću se skoro vratiti...'« U to vrijeme stanovali su u hotelu »Sojuznaja« na IV. ulici Tverskaja (danas Ul. M. Gorkog). Slijedećeg dana Barica je obavijestila o hapšenju Đuku Cvijića. Ovaj joj je savjetovao da se obrati Dimitrovu. Svi su bili uvjereni da se radi o zabuni. Međutim, uskoro je uhapšen i Đuka Cvijić. Barica nastavlja u svojim sjećanjima: »Ja sam Hercigonju čekala da će se vratiti, mjeseci su prolazili, ali Rudolf se nikada nije vratio, a od toga vremena je prošlo 22 godine. Pet mjeseci kasnije bila sam ja uhapšena...«⁷³

Rudolf Hercigonja (Mironov) rehabilitiran je posmrtno od Vojnog kolegija Vrhovnog suda SSSR-a 3. listopada 1963. godine.⁷⁴

⁷³ AIHRPH, f. MG—40/XV—5.

⁷⁴ Arhiv CK SKJ, f. Jugosloveni u SSSR-u H/3.

Dokument br. I

OPTUŽNICA KRALJEVSKOG DRŽAVNOG ODVJETNIŠTVA PROTIV RUDOLFA HERCIGONJE I DRUGOVA ZBOG NEUSPJELOG POKUŠAJA ATENTATA NA HRVATSKOG BANA DR. IVANA SKERLECZA

1914. srpanj 11.

Kr[aljevsko] državno odvjetništvo u Zagrebu tuži:

1) *Jakoba Schäffera*¹ (2), rođ. 10/3. 1895. u Starom Petrovom selu, evangelika, neoženjenog, učenika III. tečaja trg[ovačke] akademije u Zagrebu, pismenog, neporočnog.

2) *Rudolfa Hercigonju* (3), rođ. 10/2. 1896. u Zagrebu, rkt., neoženjenog, privat[nog] učenika II. tečaja trg[ovačke] akademije u Zagrebu, pismenog, neporočnog.

I. *Jakoba Schäffera*, da je 20. svibnja 1914. u Zagrebu, kad je Njegova Preuzvišenost ban kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije Dr. Ivan barun Skerlec² iza svršene predstave izlazio iz kr[aljevskog] zem[aljskog] hrv[at-

¹ Jakob Schäffer — njegovo se ime kasnije 1919. godine susreće u predgovoru knjige R. Hercigonje: »Lepoglavski vampir«.

² Skerlec dr Ivan (Rođen u Oroszlu 30. VII. 1873) bio je kraljevski komesar, a zatim ban hrvatsko-dalmatinsko-slavonski. Srednju školu je završio u Zagrebu i Kalocsi, a pravni fakultet u Pečuhu i Budimpešti. Od 1896. godine služio je kao pravni vježbenik u hrvatskom ministarstvu u Pešti. Zatim je bio sekretar u predsjedništvu ugarskog ministarstva. Od 21. srpnja 1913. godine kraljevski je povjerenik za Hrvatsku i Slavoniju, kao nasljednik komesara S. Cuvaja. Na njega je 18. kolovoza 1913. godine izvršio neuspjao atentat Stjepan Dojčić. Banom Hrvatske i Slavonije postaje 27. studenog 1913. godine i ostaje na toj dužnosti do 1917. godine. Nakon sloma Austro-Ugarske 1918. preselio se u Mađarsku. (St. Stanojević, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka. Knj. IV. Zagreb, 1929, 152—153)

skog] kazališta i došao u vestibil, turao se između općinstva, da dođe u neposrednu blizinu istog, te u čas, kad je isti izašao na srednja izlazna vrata i htio ući u automobil, da je sam izašao na desna istočna izlazna vrata te stojeć postrance iza njegovih leđiju udaljen na pet koračaja, u nakani da ga iznenada na nj opali, te ga usmrti — dakle zasjednim načinom — vukao iz džepa hlača oštro nabijen samokres sa 6 naboja od 7 mm, pa da je tako poduzeo čin na djelotvorno izvršenje zločina pokušanoj potajnog umorstva vodeći, koji mu ali usljed nastupivše tuđe zapreke uspio nije, jer ga je redarstveni činovnik kr[aljevski] vladin perovođa Dr. Janko Bedeković,³ opazivši njegovo sumnjivo ponašanje slijedio, te pograbivši ga za ruku oteo mu samokres, a

Rudolfa Hercigonju, da je neustanovljenih dana tečajem godine 1914. u Zagrebu prigodom opetovanih sastanaka sa Jakobom Schäfferom pred istim zagovarao izvađanje atentata proti vlastodržcima, a napose proti sadašnjem banu Dr. Skerleczu kao exponentu grofa Tisze,⁴ pa da ga je naročito napućivao, da bi moglo doći do pomoći Srba samo tako, da dođe do rata, a u tu svrhu, da bi trebalo: da najprije dođe do anarhije u Hrvatskoj a do ove bi moglo doći, kad bi se ubijalo, t.j. kad bi se izvađali atentati proti vlastodržcima, kad bi se razvijao terorizam, da je sadanji ban Dr. Skerlecz exponent Tissin i da provada ovdje politiku, koja nije na korist Hrvatske, da za par godina mora doći do općeg rata,⁵ a onda bi nam mogla Srbija pomoći, te konačno, da je i kraj današnjih prilika i u mirno doba i u ustavnim prilikama moguće raditi i pomoću atentata na vlastodržce, kad bi svi Hrvati bili za takove čine, pa da je tako savjetom, naputom i pohvalom zlu djelu neposrednog počinitelja Jakoba Schäffera navlaš dao povoda,

II. *nadalje Rudolfa Hercigonju*, da je tečajem mjeseca prosinca 1913. te tečajem siječnja, veljače, ožujka i travnja 1914. u Zagrebu pred više ljudi opetovano govorio i razlagao ideje nasilnog ostvarivanja sjedinjenja kraljevina Hrvatske i Slavonije sa kraljevinom Srbijom, a naročito, da u roku od par godina mora već po naravnom razvitku doći do sjedinjenja Hrvatske i Hrvata sa Srbijom,⁶ pa da je naša patriotska dužnost, da se za taj veliki momenat sjedinjenja pripravi teren, izvađajući atentate na pojedine visoko stojeće držav-

---

³ Dr Janko Bedeković, redarstveni činovnik, kraljevski vladin perovođa bio je kasnije šef zagrebačke policije, a proslavio se žestokim torturama naročito prema političkim zatvorenicima, posebno komunistima. Za vrijeme drugog svjetskog rata postao je glavni suradnik ustaša. (Detaljnije o njemu: Josip Horvat, *Živjeti u Hrvatskoj*. Zapisici iz nepovrata 1900—1941. Zagreb, SNL, 1984, 309)

⁴ Tisza Istvan (Budimpešta 22. IV. 1861—31. X. 1918) grof, mađarski političar. Od 1910. godine nalazi se na čelu Nacionalne stranke rada. U razdoblju 1903—1905. i 1913—1917. bio je predsjednik ugarske vlade. Kao predstavnik veleposjedničkog dijela mađarskih vladajućih krugova uporno je branio dualistički sistem Habsburške monarhije, te provodio bezobzirnu politiku nacionalnog ugnjetavanja nemađarskih naroda i socijalnog izrabljivanja širokih narodnih slojeva. Godine 1913. u Hrvatskoj je prekinuo s neustavnim stanjem i dotadašnjeg komesara baruna Ivana Skerleca doveo za bana, sporazumjevši se s Hrvatsko-srpskom koalicijom, koja je na taj način postala od opozicijske vladina stranka. Godine 1918. ubijen je kao jedan od krivaca prvog svjetskog rata. (Enciklopedija Jugoslavije, tom 8, Zagreb, MCMLXXXI, 336)

⁵ Svega mjesec nakon pokušaja atentata počeo je prvi svjetski rat. Ova izjava uslijedila je u vrijeme kad je rat počeo, ali Hercigonja to i nije morao znati.

⁶ Ovo se, kao što je poznato, ostvarilo četiri godine kasnije — 1. XII. 1918. godine obrazovanjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

ne dostojanstvenike i prijestoljonasljednika Franju Ferdinanda,⁷ a ti atentati da bi se imali izvesti i na Tiszi, Hedervaryu⁸ i svakom banu, jer da su to neprijatelji Hrvatske i ljudi nama mrski, atentat proti Tiszi i Hedervaryu imao bi se izvesti već prema tome, bude li u Ugarskoj jedan ili drugi na kormilu, jer padne li naime Tisza ili Hedervary, bila bi nužna posljedica, da usljed toga atentata padne i ban i to bio banom tko mu drago, a prijestoljonasljednik Franjo Ferdinand, da mrzi Hrvate, da je naš neprijatelj, pa da usljed toga imade razloga, da se proti njemu izvede atentat, jer ako zasjedne na prijestolje, da će vladati apsolutistički, nadalje da ti atentati mogu momentano ostati bez svakog rezultata, ali da imaju odgojnu svrhu, jer da će time publika biti priučena na velike čine i spremna, da u odlučnom času, kad će moguće srpska vojska upasti u Hrvatsku, dići u zemlji uzbunu te se založiti za svoje oslobođenje, pa da bi atentati proti Skerleczu, Tiszi, Hedervaryu i prijestoljonasljedniku, koji svi idu za uništavanje hrvatskog naroda, imali smisla, da se narod revolucionira i pripravi za momenat nasilnog oslobođenja, nadalje da bi trebalo poći u Ameriku,⁹ da ondje upoznamo tamošnje ljude i njihov način rada, pa da eventualno kod povratka u domovinu povedemo sa sobom ljude, koji bi bili kadri provesti ovdje revolucionarnu organizaciju u svrhu, da se narod za tu ideju odgoji i da se u zgodan čas u zemlji digne ustanak i buna, da se nasilnim načinom provede sjedinjenje Hrvatske sa Srbijom, da bi se imala osnovati organizacija, koja bi u prvom početku imala tek liberalni značaj, a tek kasnije, kad bi upoznao ljude, da bi između njih birao ljude za sebe i odgojio ih u svoju svrhu kao revolucionarce, nadalje da je propagirajući jedinstvo Hrvata i Srba govorio, da mi ne bi došli pod srpsku vlast, već da bi to bila jedna država, srpski kraljević da je tako liberalan čovjek,¹⁰ da bi se i sam odrekao prijestolja, kad bi znao da Srbi žele republiku, pa da ni Srbi ne bi htjeli podjarmiti Hrvatsku, nego da bi mi bili sa Srbima ravnopravni, da bi se teškim političkim prilikama u Hrvatskoj dalo doskočiti, odnosno jedinstvo Hrvata i Srba postići atentatima, povodom atentata, da bi došlo do

---

⁷ Franz Ferdinand (Graz, 18. XII. 1863 — Sarajevo 28. VI. 1914), austrougarski prestolonasljednik. Od 1906. godine bio je vrhovni inspektor vojske i mornarice i glava stranke koja je tražila obnovu starog značenja Austrije — Velike Austrije i inzistirao na isticanju prestiža dunavske monarhije. Bio je pod jakim utjecajem klerikalnih krugova, a istodobno protivnik jačanja Srbije. Smatrao je da je jaka Srbija opasnost za južnoslavenske zemlje. Ubijen je u Sarajevu kad je ljeti 1914. priredio velike vojne manevre na Vidovdan (28. VI) kao demonstraciju protiv Srbije. Ubio ga je bosanski omladinac Gavrilo Princip (St. Stanojević, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka. Knj. IV, Zagreb, 1929, 756).

⁸ Khuen-Héderváry Karoly (Freudenthal. Šleska, 23. V. 1849 — Budimpešta, 16. II. 1918), hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban. Školovao se u Zagrebu i Požunu (Bratislavi). Od 1883. do 1903. bio je ban u Hrvatskoj. Banovao je nakon narodnog pokreta 1883. u vrijeme oštih jezičnih sukoba, u vrijeme kad je trebalo obuzdati Nezavisnu narodnu stranku i Stranku prava kao protagoniste protumađarske politike u Hrvatskoj i dovesti ulogu saborske opozicije u suglasnost s interesima mađarske državne ideje. Dakle, bio je protagonist mađarizacije i sustavnog potiskivanja domaćeg življa u korist stranog. Naročito jak pritisak vršio je u školstvu. Godine 1910. postao je ugarski ministar predsjednik. Njegova vlada pada 1912. u sukobu s I. Tiszom. (Enciklopedija Jugoslavije. Knj. 5, Zagreb MCMLXXII, 245)

⁹ U to vrijeme u Americi je vrlo velika emigracija iz južnoslavenskih zemalja a naročito Hrvatske, na čiju je materijalnu i moralnu pomoć omladina računala.

¹⁰ Riječ je o Aleksandru Karađorđeviću koji je 1909. godine postao prestolonasljednik. O njegovu navodnom liberalizmu i pretpostavci da bi se odrekao prijestolja moglo se samo maštati.

bune u zemlji, a čim bi došlo do bune, da bi u Hrvatsku unišla srpska vojska, koja bi nas oslobodila, a ujedno da bi atentati bili sredstvo kojim bi se moglo doći do sjedinjenja sa Srbijom, odnosno da bi se narodnom nezadovoljstvu dalo pomoći na taj način, da se izvađaju atentati na sve visoke ličnosti i državne funkcionere, pa da bi se poubijati imali svi oni, koji bi stali na put narodnom osveštenju, nadalje ako bi Rusija upala sa svojom vojskom u Austriju, da bi Srbija kao njena saveznica upala u našu domovinu, a atentatima proti odlučujućim faktorima, da bi se probudio hrvatski narod, te bi se morao stvoriti vez između Srbije i Hrvatske, da postanemo kulturna jedna nacija, a sredstva za atentate, da bi bili samokresi, otrovni noževi i bombe, nadalje da bi Hrvati poduzimajući atentate na vlastodržce postigli samostalnost, jer bi se atentatima uništio svaki ugled oblastima u puku koji bi onda time bio podržavan u vječnoj trzavici i odgojen i spreman, da u odlučnom času narodnog oslobođenja digne sam uzbunu i prevrat u unutrašnjosti, te konačno, da bi se sada moglo doći do pomoći Srba samo tako, da dođe do rata, a u tu svrhu trebalo bi, da najprije dođe do anarhije u Hrvatskoj, a do ove bi moglo doći, kad bi se ubijalo t.j. kad bi se izvađali atentati proti vlastodržcima, te kad bi se razvijao terorizam, da za par godina mora doći do općeg rata, a onda bi nam mogla Srbija pomoći, te da je i u današnjim prilikama u mirno doba u ustavnim prilikama moguće pomoćju atentata na vlastodržce raditi, kad bi svi Hrvati bili za takove čine — pa da je tako besjedami izuštenim stranom javno, stranom krioma pojedince i u savezu, zavođenjem riječju i savjetom nukao, poticao, zavesti nastojao na podhvat smjerajući na otrgnuće kraljevina Hrvatske i Slavonije i ostalih u svezu carevine spadajućih kraljevina i zemalja, na pritegnuće ili bar povekšanje pogibelji za tu državnu vezu iz vana, te na pobunu i građanski rat u državi, pa da su time počinili i to Jakob Schäffer i Rudolf Hercigonja činom pod I. zločinstvo pokušnog potajnog umorstva označ[eno] u § 8, 134, 135. toč[ka] 1 kz. [kaznenog zakona] i to Jakob Schäffer kao neposredni počinitelj, a Rudolf Hercigonja kao sukrivac u smislu § 5 kz., nadalje Rudolf Hercigonja činom pod II. zločinstvo veleizdaje označ[ena] u § 58 s. 1. c. kz. odnosno u § 1 zak. čl. XIV. od 1870.¹¹ što se kazni kod Jakoba Schäffera po § 138 II. st. kz., a kod Rudolfa Hercigonje po § 59 s. 1. c. kz. osvrtom na § 34 kz.

Predlaže se stoga temeljem § 198 kp.:

I. da se glavna rasprava drži pred kr[aljevskim] sudbenim stolom u Zagrebu, (§ 47 kp.),

II. da se na glavnu raspravu osim okrivljenih pozovu kao svjedoci: Marijan Jakšić (5), Janko Bedeković (40), Antun Jelinović (41), Josip Kohn (42),

---

¹¹ Prema § 58 »Krivac je zločinstva veleizdaja, koj se časa podhvati a) čim bi se imala osoba careva u tisku, zdravlju ili slobodi povrediti ili opasnosti izvrći, ili zapriečiti u izvršivanju svojih prava vladara; ili b) što bi napereno bilo na silovitu promjenu načina vladanja . . .

§ 59. Radi ovoga zločinstva ima se izreći kazan smrti: . . . c) ako se tkom besjedom, izuštenom javno ili pred više ljudi, tiskotvorom, rasširenom predstavom u slici ili pismu bude nukao, poticao ili zavesti nastojao na koje djelo, naznačeno u § 58, ter to djelovanje bude bez uspjeha a) imat će se protiv takovom dosuditi teška tamnica između deset i dvadeset godina . . .«. (Kazneni zakon o zločinstvih, prestupcih i prekršajih od 27. svibnja 1855. Zakon od 17. svibnja 1875. priredio treće izdanje dr Josip Silović, Zagreb, 1908, 73, 75)

Ivan Kühr (44), Alexander Haker (45), Ana Miller (67), Milan Bošnjak (92), te kao oružarski vještaci Rudolf Vorberger i Bogdan Kočonda,¹²

III. da se na glavnoj raspravi pročita kao dokazalo: prijava (6), sa priložima (7—30), zapisnik o preslušanju Viktora Jureše (4), dopis (33), zapisnik (34), nacrt mjesta čina (53), krstni list Rudolfa Hercigonje (55), dopis (5, 58 i 59), spisi (63), svjedočba Rudolfa Hercigonje (a — 64), zapisnik o preslušanju Brune pl[emenitog] Pajtani (66), Branka Tefanovića (68), Vladimira Beker-manna (69), Oskara Wielera (70), Mirka Breyera (71),¹³ Antuna Schnellera (72), Ivana Mardešića (73), Josipa Čičića (74),¹⁴ Salamona Millera (77), zapisnik o očevidu (78), izvadak Matice rođenih glede Jakoba Schäffera (80), zapisnik Vladislava Petrovića (83), Magde Žagar (84), Elizabete Schäffer (86), Danijela Beglića (88), Betike Bišćan (89), Dr. Viktora Vukovića (90), dopis (91).

O B R A Z L O Ž E N J E

Povodom boravka Njegove ces[arske] i kr[aljevske] visosti, nadvojvode Leopolda Salvatora u Zagrebu, obdržavala se je u kr[aljevskom] zemalj[skom] hrv[atskom] kazalištu 20. svibnja t.g. svečana predstava »Tosce«, kojoj je uz njegovu visost prisustvovao i ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije Dr. Ivan barun Skerlec.

Nakon svršene predstave, kad je općinstvo izlazilo iz kazališta opazio je redar. činovnik, kr[aljevski] vladin perovođa Dr. Janko Bedeković, u vestibulu kazališta jednoga mladića, koji je bio odjeven u modro odijelo, te držao desnu ruku u desnom žepu hlaća, te se neprestance okretao prema lijevom stubištu, koje vodi u lože mezanin i prvog kata. Ponašanje tog mladića pričinilo se odnosnom redar[stvenom] činovniku sumnjivim, pa je stoga na njegovu pripazio.

U času, kada je Njegova Preuzvišenost ban silazio niz lijevo stubište, opazio je redarstveni činovnik, da se je taj mladić stao između općinstva gurati, da dođe do sredine vestibula, kud je imala proći Njegova Preuzvišenost do izlaza, gdje je stajao u pripremi njegov automobil. Međutim sakupilo se je u vestibulu mnogo općinstva, koje je čekalo na dolazak Njegove Preuzvišenosti pa je stoga stalo s obih strana sredine vestibula, dakako ostaviv slobodan prolaz Njegove Preuzvišenosti. Kad je Njegova Preuzvišenost došla u vestibul, opazio je redarstveni činovnik, da je taj mladić bio osobito uzrujan, pa videći, da si ne može prokrčiti put kroz općinstvo, to je pošao prema desnim istočnim izlaznim vratima, te se ondje postavio da pričekava, kad će Njegova Preuzvišenost izaći na srednja izlazna vrata. Redarstveni činovnik, kojem je to uzrujano ponašanje mladića upalo u oči, jer je neprestance držao ruku u desnom žepu hlaća i doći u blizinu Njegove Preuzvišenosti nastojao, slijedio je tog mladića, te se je postavio tik desno uz njega tako, da je mogao točno

¹² Bogdan Kočonda je bio ujedno i vlasnik trgovine oružja u Zagrebu.

¹³ Jedan Breyer je bio kasnije knjižar u Zagrebu.

¹⁴ Josip Čičić, rođen 4. III. 1896. u Varošu općine Kotar Brod na Savi. Bio je đak Trgovačke akademije i stanovao je u istoj sobi s Jakobom Schäfferom kod stolara Müllera u Medulićevoj ul. br. 6. Uhapšen je odmah nakon pokušaja atentata i korišten kao svjedok. Prema dokumentima mrzio je Austro-Ugarsku i želio njezinu propast i da se »... svi Slaveni slože u jednu državu pod kraljem Petrom«. (AH, VII 1918/272 18155).

promatrati njegove kretnje. Kada je Njegova Preuzvišenost izašla na desna vrata i htjela već ući u automobil, opazio je redar[stveni] činovnik, da je taj mladić postao nemiran i uzrujan i počeo vaditi desnu ruku iz desnog džepa hlača te ju držao tako nadignutu, kao da nešto u ruci drži. Posumnjavši, da taj mladić imade u ruci oružje i da kani proti Njegovoj Preuzvišenosti izvesti atentat, posegnuo je redar[stveni] činovnik svojom lijevom rukom u desni žep hlača i osjetivši u njegovoj ruci balčak od samokresa, prihvatio ga je za njegovu pijest, te mu turio ruku sa samokresom dublje u žep, da se ne dogodi nesreća.

Nakon što je redar[stveni] činovnik tog mladića odveo do na trg, izvadio je iz žepa njegovu ruku, u kojoj je držao samokres, te mu isti oduzeo i ustanovio, da je samokres bio nabijen sa 6 oštrih naboja i spreman za pucanje, jer je sigurnostna naprava istog bila otvorena. —

Predveden na redarstvo ustanovilo se je da je taj mladić istovjetan sa đakom III. tečaja trg[ovačke] akademije, Jakobom Schäfferom. —

Tečajem povedenih redarstvenih izvida izbila je sumnja, da to djelo Jakoba Schäffera nije samoniklo, već da mora biti izražaj tuđeg upliva, pa se je ta sumnja i obistinila, jer je u tom pravcu sudbenom istragom ustanovljeno slijedeće:

Radi udioničtvovanja kod atentata, pokušanog po Jakobu Schäfferu, pala je sumnja na kinooperatera Marijana Jakšića, jer je on 20/5. tg. oko 5 sati poslije podne navodno pripovijedao Gjuri Raduloviću, da Njegova Preuzvišenost ban ide istoga dana u večer u kazalište na svečanu predstavu »Tosce«, te da će se tom zgodom izvesti jedan atentat. — Tim povodom provedena je premetačina kod Jakšića, te je u ormaru, koji se nalazi u kabini »Edison kina«, gdje je Jakšić namješten bio, pronađena listnica Marijana Jakšića, a u njoj sastavak lista,¹⁵ koji po svom sadržaju nedvojbeno odaje, da se odnosi na atentat, koji se imao izvesti na Njegovoj Preuzvišenosti, banu. —

Marijan Jakšić preslušan priznaje, da taj sastavak lista potiče od njega, te da ga je upravio na svog znanca Rudolfa Hercigonju, a da sadržaj je tek

---

¹⁵ Pismo je sačuvano. Prema Hercigonjinoj tvrdnji pisao ga je Marijan Jakšić radi kompromitacije Hercigonje. Policiji ga je predao 25. V. 1914. neki Radulović. Bez obzira na tendenciju s kojom je pismo predano, ono je karakteristično za način razmišljanja krugova oko Hercigonje. Donosimo iz ovog pisma nekoliko isječaka: »Upoznali smo se, bio si silno oduševljen Lukom [Jukićem] (koji je počinjao iste ludosti, koje bi se imale nedavno pod tvojom regiom izvesti) i jedini cilj ti je bio njega osloboditi, do tog se je moglo doć isključivo na taj način da se ide u Beograd. No što je bilo? Ti si se razočarao (makar kažeš da se razočarao nisi nikada) ... Došli smo u Zagreb. Mora se osnovati organizacija. Za nju treba ljudi koji ju osnivaju, ljudi koji su nešto čitali, ljudi koji poznaju socijalizam i koji znadu što je isti, ljudi koji su čitali Marxa, Daszynskia, Feria, Ibsena, Garborga, Engelsa i druge a ne ljudi koji čitaju razne Čerine, Ivakiće i druge, kao Tolstoja, Andrejeva, Dostojevskoga i Gorkija, ovi zadnji se mogu čitat no ne mora čovjek ostat kod tog pozitivnan, a ti si plagirao napose Tolstoja čovjeka koj, da socijalista se bori za političko pravo, i time čini promjene, a revolucioner istupa sa bombom ili revolverom u ruci da čini prevrat no ne sa onim uspjehom kakvog je postigao socijalista koj je dobio vlast u ruke, nego ubio je jedno marše a na njegovo mjesto dolazi drugo i uspjeh se čitavi sastoji u tome da je ubio čovjeka a postigao ništa. I taj revolucioner je radio iz uvjerenja

odgovor na misli, predloge i izvode, koje je Hercigonja neposredno prije toga stavio njemu, Ivanu Kühru, Antunu Jelinoviću i Aleksandru Hakeru. —

Jakšić navodi, da je Hercigonja prigodom opetovanih sastanaka, koje je imao s njime od božića 1913. pa do 20. travnja 1914., i to 6—7 puta, nastojao na njega djelovati i predobiti ga za ideju nasilnog ostvarivanja ujedinjenja kraljevine Hrvatske i Slavonije sa kraljevinom Srbijom. —

Svi ti razgovori tekli su između njih u četiri oka i to na ulici odnosno u u kavani »Paris«.¹⁶

Tečajem tih razgovora razvijao je Hercigonja svoje misli, da u roku od par godina mora već po naravnom razvitku doći do sjedinjenja Hrvatske i Hrvata sa Srbijom, pa da drži, da je naša patriotska dužnost, da se za taj veliki momenat sjedinjenja pripravi teren izvađajući atentate na pojedine visoko stojeće državne dostojanstvenike i prijestoljonasljednika Franju Ferdinanda. —

Jakšić veli, da je Hercigonja govorio, da bi se ti atentati imali izvesti na Tiszi, Hedervaryu i svakom banu, te prijestoljonasljedniku Franji Ferdinandu, jer da su to neprijatelji Hrvatske i ljudi nama mrski. Atentat proti Tiszi ili Hedervaryu imao bi se izvesti već prema tome, bude li u mađarskoj jedan ili drugi na kormilu. Padne li naime Tisza ili Hedervary, bila bi nužna posljedica, da usljed toga atentata parlamentarno padne i ban, i to bio banom tko mu drago. Glede prijestoljonasljednika Franje Ferdinanda kazivao je Hercigonja, da on mrzi Hrvate, da je naš neprijatelj i da imamo razloga atentat proti njemu izvesti, jer ako zasjedne na prijestolje, da će vladati apsolutistički. —

Ti atentati mogu prema razlaganju Hercigonje momentano ostati bez svakog rezultata, ali imaju odgojnu svrhu, jer da će time publika biti priučena na velike čine i spremna, da u odlučnom času kad će moguće srpska vojska upasti u Hrvatsku, dići u zemlji uzbunu, te se založiti za svoje oslobođenje. —

Za sadanjeg bana Dr. Ivana baruna Skerlecza tvrdio je Hercigonja prema kazivanju Jakšića, da je on exponent politike grofa Tisze, koji ide za unište-

---

sa jednim određenim ciljem, a ti ga nemaš, ti si bio najprije Starčevićanac i Jukićevac, zatim Srbofil, Nacionalista, Socijalista a napokon Čerinovac (Nacionalista) ili njegov aparat. Jel to čovjek jednog cilja? Odgovori si sam. Proći ću na najnoviju stvar, mi-moić razne neuspjehe gluposti. Peštansko poduzeće, jest stvar koju neima u ovaj čas smisla, računat ćemo malo. Tisza, Hedervary, Ferdinand, to su tri jeli, trojica ljudi koji su nama mrski, razloga imade zato. Među naše najsposobnije ljude, koje si ti poslao, bio sam ja, dakle pao bi ja, pao bi Jurica, Milček i Ivo, dakle nas 4 a njih samo tri, a čitava stvar nema smisla, nama bi se smijali, mi nebi time ništa koristili, ni sebi ni drugima, nego nasuprot. Radit se mora na drugi način, a u prvom redu valja upoznat sebe samoga. Ali ti dragi moj nisi zato ti si prekasno progledao u svjet, no čitao jesi, o *ljubavi** i tada pjevao i snatrio, pravi Heineovac. Pjevaj rađe *Ode** djevičanstvu i nevinosti, *revolucioner si tek u toliko da navijaš automate*** i da se sviđaš djeci te budeš na taj način *interesantan*.* Za zaključak ti kažem da predkidam svaku svezu sa tobom, dok ne dođeš k sebi. Vidiš i sam da smo skroz protivni sa razlikom tom da se ja osjećam svijesnim.« (AH, f. PRZV VII 1918/272 18155, * podvukao autor pisma, ** podvukla policija)

Policija je naravno u tom pismu vidjela samo atentatorske namjere. Međutim, za nas je ovdje zanimljivo drugo: odnos autora i onog kome je namijenjeno prema revolucionarnosti i socijalizmu kao pojmovima. Pismo je namijenjeno R. Hercigonji i svakako govori najbolje ne samo o načitanosti ovih mladića u to vrijeme nego još više o zbrci u pojmovima, ali istodobno svjedoči o sazrijevanju pogleda o nesvrshodnosti atentata.

¹⁶ Kavana »Paris« nalazila se u to vrijeme na Zrinjevcu.

njem Hrvatske, a politika bana sa koalicijom, da je tek himba, da se olakša napredak Tiszine Hrvatsku uništavajuće politike.

Iz ovih razlaganja Rudolfa Hercigonje, veli Jakšić, da je dobio utisak, da Hercigonja želi, da prikaže bana baruna Skerlecza u najgorem svjetlu, da tako u njemu pobudi mržnju na njega, a da pri tom nije isključivao baruna Skerlecza od Tisze, Hedervarya i prijestoljonasljednika, jer da svi ovi idu za uništavanje hrvatskoga naroda, da su pogibeljni za hrvatsku naciju, te da bi atentati na te osobe imali smisla, da se narod revolucionira i pripravi za moment nasilnog oslobođenja. —

Prigodom sastanka na uskrсну nedjelju ove godine, veli Jakšić, da mu je Hercigonja kazivao, da bi jedan od tih atentata imao izvesti on (Jakšić), a najpodesnija zgoda da bi bila u Budimpešti, kad bi Tisza ili Hedervary izlazili iz parlamenta. —

Jednom drugom zgodom razvijao je Hercigonja pred Jakšićem misao, da bi trebalo poći u Ameriku, da ondje upoznamo tamošnje ljude i njihov način rada, pa da eventualno kod povratka u domovinu povedemo sa sobom ljude, koji bi bili kadri provesti ovdje revolucionarnu organizaciju u svrhu, da se narod za tu ideju odgoji i da se u zgodan čas digne u zemlji ustanak i buna, da se nasilnim načinom provede sjedinjenje Hrvatske sa Srbijom. —

Pripovijedao je nadalje, da bi se ovdje imala osnovati organizacija, koja bi u prvom početku imala tek literarni značaj, a tek kasnije, kad bi upoznao ljude, da bi između njih birao ljude za sebe i odgojio ih u svoju svrhu kao revolucionarce. —

Priopćio mu je, da se je upoznao sa Aleksandrom Hakerom, Ivanom Kührom, Antunom Jelinovićem i Jakobom Schäfferom, te da ih je upoznao kao sjajne ljude, pa da bi s njima htio osnovati rečenu organizaciju, nu Jakšić dodaje, da se Hercigonja sa svima, osim sa Schäfferom, raskrstio. —

Jakšić navodi, da ga je Hercigonja 5 ili 6 dana iza uskrsa pozvao da mu odgovori na njegove misli, predloge i izvode, pa da u tu svrhu ugovore sastanak, nu on da na taj sastanak došao nije, već da mu je odgovorio listom, sastavak kojeg je kod njega premetačinom i pronađen. —

Prigodom sastanka sa Hercigonjom, dobio je Jakšić utisak, da je Hercigonja nastojao njega i druge predobiti za svoje misli, pa tako drži, da je i Schäffera, koji je inače po svojoj naravi pristupačan tuđim idejama, predobio za svoje misli. —

To zaključuje Jakšić iz izjava koli Rudolfa Hercigonje, toli i Jakoba Schäffera, Jakšić upitao je naime jednom Hercigonju, kako se slaže sa Schäfferom, a ovaj mu je rekao »vrlo dobro«. Na isto pitanje, koje je Jakšić stavio na Schäffera, odvratio mu je ovaj »dobro, blizog smo mnijenja«.

Iz tih okolnosti zaključuje Marijan Jakšić, da je Jakob Schäffer stajao pod uticajem ideja, koje mu je Rudolf Hercigonja naturio i da je pod uticajem tih misli pokušao sam atentat. —

Kazivanja Marijana Jakšića glede predloga i izvoda Rudolfa Hercigonje podudara se u bitnosti sa iskazima Josipa Kühra, Antuna Jelinovića, Aleksandra Hakera i Josipa Kohna. —

Ivan Kühre preslušan kao svjedok navodi, da se je preko Aleksandra Hakera mjeseca ožujka o. g. upoznao sa Rudolfom Hercigonjom i da se od tog doba s njime po šest puta sastao što na ulici, a što u kavani »Paris«, i to jedanput s njime na samu, a inače u društvu sa Antunom Jelinovićem.

Prigodom tih sastanaka veli, da je Hercigonja redovito započeo razgovor o politici te se tužio na teški položaj Hrvata, a tome da su krivi samo naša vlada i Magjari. U tim razgovorima propagirao je jedinstvo Hrvata i Srba, te je nadodao, da mi ne bi došli pod srpsku vlast, već da bi to bila jedna država. Srpski kraljević, da je tako liberalan čovjek, da bi se i sam odrekao prijestolja, kad bi znao, da Srbi žele republiku, pa da ni Srbi ne bi htjeli podjarmiti Hrvatsku, nego da bi mi bili sa Srbima ravnopravni. —

Govoreći o tim teškim političkim, prilikama, o jedinstvu Hrvata i Srba, govorio je Hercigonja, da bi se to moglo postići atentatima, da bi se morao poubijati svaki ban, koji bi zlo vladao, pa kad bi i Zrinjski¹⁷ stao na put dobrobiti Hrvatske, da bi on i njega ubio. —

Govoreći o atentatima kazivao je Hercigonja, da bi povodom atentata došlo do bune u zemlji, a čim bi došlo do bune, da bi u Hrvatsku unišla srpska vojska, koja bi nas oslobodila. —

Nadalje veli Kühhr, da mu je Hercigonja par puta govorio o savezu sa atentatima, da bi se imala stvoriti organizacija, pa kad je uvidio da to nisu neudžne misli, već da Hercigonja hoće to i izvesti, da se on sa Jelinovićem od njega odvratio. —

Kühhr drži, da je Hercigonja te iste ideje razvijao i pred Schäfferom jer se s njim družio, a pošto je Schäffer miran mladić drži, da nije kadar izvesti atentat iz vlastite pobude. —

I Antun Jelinović upoznao se je mjeseca ožujka tg. posredovanjem Kühhra sa Rudolfom Hercigonjom, te se s njime sastajao na Zrinjevcu,¹⁸ u kavani »Paris«, a jedanput u stanu Kührovom u društvu Jakšića, Kühhra i Viktora Jureše i to svaki put sa drugim. —

Prigodom tih sastanaka govorio je Hercigonja o politici, tužio se je na prilike u domovini, koje valja popraviti. Kao veliki prijatelj Srba govorio je, da bi trebalo, da se Hrvati sa Srbijom ujedine i da bi trebalo neke maknuti, kao što bana Skerlecza, Khuena, a misli i Tiszu. Za bana Skerlecza govorio je Hercigonja, da je exponent Tisze. Teškim političkim prilikama u Hrvatskoj dalo bi se prema razlaganju Hercigonje pomoći samo tako, da se na banu Skerleczu, Tiszi i Hedervaryu izvedu atentati, a kad mu je Jelinović na to primjetio, da to ne bi imalo smisla, jer da će nam mjesto palih doći drugi, odvratio mu je Hercigonja, da on nije pravi Hrvat, ni rodoljub, već kukavica. —

Pošto je Hercigonja tako govorio uvijek onda, kad se povelja riječ o jedinstvu Hrvata i Srba, to drži Jelinović, da je Hercigonja smatrao atentate kao sredstvo, kojim bi se moglo doći do sjedinjenja, jer je uvijek govorio, da bi se sjedinili sa Srbima i da bi to bila zemlja kao Irska i Engleska. —

Antun Jelinović veli, da je prekinuo svaki saobraćaj sa Hercigonjom, čim je opazio, da to nisu tek puka naklapanja već ozbiljnije misli, pa da stoga u posljednja dva mjeseca nije s njime dolazio u doticaj, dočim da je Jakob Schäffer i dalje s njime drugovao. —

Za Jakoba Schäffera veli Jelinović da je on miran i u sebe povučen mladić, pa stoga drži, da je Schäffer hotio izvesti atentat pod uplivom ideja narinutih mu po Hercigonji, koji imade sva svojstva jednog agitatora.

¹⁷ Misli se sigurno na Petra Zrinjskog (1621—1671), koji je bio hrvatski ban, a pogubljen je 1671. godine u protuhabsburškoj uroti.

¹⁸ Zrinjevac — park u središtu grada Zagreba.

Svjedok Aleksander Haker upoznao se sa Rudolfom Hercigonjom o božiću 1913., te je počam od mjeseca veljače pa do prije uskrsa 1914. mnogo s njime općio, sastajući se s njime ponajviše na samo u Ilici¹⁹ i na Zrinjvcu. Prigodom tih sastanaka razvijao mu je Hercigonja svoje misli o nacionalizmu, te je zagovarajući slogu Srba i Hrvata govorio, da se mora nastojati, da se stvori buduća nacija i nagovarao ga, da stupi među nacionaliste i da posjećuje sastanke socijalističke i nacionalističke.

Govoreći o teškim političkim prilikama u Hrvatskoj, upitao je Haker Hercigonju, kako bi se tom teškom položaju dalo stati na put, a Hercigonja mu je odvratio, da se narod može predobiti samo na taj način, da se u njem probudi narodna svijest. Da može zadovoljavati potrebama, koje će narod na njega staviti, pa da se tako izобрази, nagovarao je Hercigonja Hakera, da polazi skupštine, a naročito, da si ide pogledati operu »Toscu«, za koju mu je platio i ulazninu. —

Govoreći o nezadovoljstvu i o teškim političkim prilikama, kazivao mu je Hercigonja, da bi se tome dalo pomoći i na taj način, da se izvađaju atentati na sve visoke ličnosti i državne funkcionare, a naročito na banove i zajedničkog ministra predsjednika Tizmu. Na hrvatske banove radi toga, jer da su oni exponenti ugarske vlade, koja da je nama neprijateljska, čemu da je dokaz i okolnost, jer da je i sadašnji ban sam u saboru priznao, da je exponent magjarske vlade. —

Poubijati imali bi se svi oni, koji bi stali na put narodnom osvještenju. Sve to govorio je Hercigonja redovito u savezu sa raspravljanjem i razlaganjem o narodnom jedinstvu Hrvata i Srba, pak je dodao, da ako bi Rusija upala s vojskom u Austriju, da bi Srbija kao njena saveznica upala u našu domovinu. Atentatima proti odlučujućim faktorima, da bi se probudio hrvatski narod, te bi se morao stvoriti neki vez između Srbije i Hrvatske, da postanemo kulturno kao jedna nacija. —

Kao sredstva, kojima bi se imali izvađati atentati, naveo je Hercigonja samokres i otrovne noževe, a jednom zgodom je dapače govorio Hakeru i o bombama, te mu tumačio njihovu sadržinu, navodeći, da imade dvije vrsti bomba i to one koje su na fitilj i one koje se bacaju.

Kad je Aleksander Haker na ta razlaganja Hercigonje odvratio, da to samo tako lahko ne ide, da za to treba ljudi, odvratio mu je Hercigonja, da se mora složiti jedna organizacija, koja mora da bude tako jaka, da svakom neprijatelju odoli. —

Aleksander Haker veli, da je doskora uvidio, da ti izvodi Rudolfa Hercigonje nisu samo puka naklapanja, već da Hercigonja zaista ozbiljno misli, pa da se stoga povukao i njegovo društvo naprosto izbjegavao, dočim su ga Kühr i Jelinović već prije ostavili, a uz njega je ostao samo Schäffer i Jureša. —

Pošto se je Schäffer neprekidno družio sa Hercigonjom i njegovim idejama ostao i nadalje vjeran, to Haker nužno zaključuje, da Schäffer, koji je inače jako miran i u sebe povučen mladić, nije pokušao atentat iz vlastite pobude, već da je to učinio na nagovor Hercigonje, odnosno bar zadojen idejama, koje je Hercigonja hotio svakome, koji se s njime družio narinuti.

---

¹⁹ Ilica — jedna od najstarijih centralnih zagrebačkih ulica.

Svjedok Josip Kohn preslušan pred redarstvom iskazao je, da se sa Rudolfom Hercigonjom, nakon što se ovaj mjeseca prosinca 1913. povratio iz Beograda sastajao, pa da mu je Hercigonja tom zgodom govorio, da bi se morali ugledati na Srbe, jer da je njima bolje, da bi mogli postići povoljniji položaj i sami po sebi, kad bi se učinili samostalnim. Prema razlaganju Hercigonje bila bi sredstva za postignuće te samostalnosti ta, da se poduzimlju atentati na vlastodršce, pa da se time onda uništi svaki ugled oblasti u puku, koji bi onda time bio podržavan u vječnoj trzavici i odgojen i spreman da u odlučnom času narodnog oslobođenja digne sam uzbunu i prevratu unutrašnjosti. —

O banu barunu Skerleczu izražavao se je Hercigonja, da je on došao ovamo sa sasvim drugim mislima, nego što ih izjavljuje, da je došao u Hrvatsku, ne da narodu dade slobodu i ustav, nego da prikrivenim načinom vodi politiku grofa Tisze, koja ide za uništenjem i upropaštenjem hrvatskoga naroda. —

Preslušan po sucu istražitelju opozvao je Josip Kohn svoj iskaz dan pred redarstvom, jer da je tamo bio prestrašen, te navodi, da je Hercigonja pred njime raspravljajući o politici rekao tek, da kod nas nije dobro ni napredno, da je na primjer republika mnogo bolja za narod. U Srbiji da je mnogo bolje no kod nas, da bi se mi morali u Srbe ugledati, pa da bi nam bolje bilo, da se učinimo samostalnim.

O banu barunu Skerleczu izjavljivao se je Hercigonja pred njime, da je on došao u Hrvatsku s drugim osnovama, nego što ih izjavljuje naime, da lukavim načinom predobija za sebe jednu političku stranku, pa da onda provađa u Hrvatskoj magjarizaciju. —

Sve ostalo, što je pred redarstvom izjavio navodi Josip Kohn, da ne odgovara istini i da o tome neima znanja.

Okrivljeni Jakob Schäffer odlučno poriče, da je imao nakanu da izvede atentat na Njegovoj Preuzvišenosti banu Dr. Ivanu Skerlecz te da je u tu svrhu sa sobom u kazalište ponio samokres, već tvrdi, da ga je onom zgodom posve slučajno ponio sa sobom u kazalište. —

Sam samokres veli, da je nabavio u Beču za svoju osobnu sigurnost, jer da je na buduće velike praznike htio putovati Slavonijom. —

Dana 2. svibnja tg. pošao je naime on sa đacima ovdješnje trg[ovačke] akademije na naučno putovanje u Beč. Kad su 4. svibnja tg. poslije podne razgledavali dvorski naravo slovni muzej, veli, da se je odjelio od svojih drugova i našao na trgu pred tim dvorskim muzejom osmoricu akademičara, Hrvata, članova društva Zvonimir,²⁰ kojemu ali nijednome za ime ne zna, pa kad mu je jedan od njih ponudio samokres, da ga je od njega kupio za 8 kruna. Tom zgodom, da je bilo u samokresu 6 punih naboja. Vrativši se 9. svibnja t.g. u Zagreb kupio je 11. svibnja t. g. iz gotovine od 2 K, koja mu je preostala još iz Beča, u trgovini oružja Kočenda kutiju sa 25 naboja, za iznos od 1 K. Pošto je htio taj samokres iskušati, pošao je 14. svibnja tg. iza 3 sata po podne iz grada, te se uputio preko Save, gdje je na jednom polju s desne strane ceste pucao najprije u jedan panj vrbe iz udaljenosti

---

²⁰ Društvo »Zvonimir« — organizacija hrvatske studentske omladine na studijama u Beču. Nazvana u čast hrvatskog kralja Zvonimira. Društvo organizirano 1882. godine.

od 5 — 7 koračaja. Pošto se nije mogao uvjeriti da li je panj pogodio, jer je isti bio sasvim trul, to si je uzeo za cilj, jedan mravinjak, kojeg je nogama nagazio u svrhu, da se uvjeri da li će ga pogoditi. U taj mravinjak pucao je također iz udaljenosti od 5 odnosno 7 koračaja, te se je uvjerio, da je cilj dobro pogodio, jer je više metaka ušlo u taj mravinjak. Na tom mjestu ispucao je oko 20 hitaca. —

Očevidom na licu mjesta ustanovilo je redarstvo, da ti navodi Jakoba Schäffera doista odgovaraju istini, jer je pronašlo, da je jedno tane doista prošlo kroz panj vrbe, koji je Schäffer pokazao, a kod odnosnog mravinjaka pronađeno je 5 ljustica istoga kalibra, dočim na samom mravinjaku nije pronađeno nikakvih tragova, jer su usljed kiše sasvim nestali bili.

Kako je spomenuto, Jakob Schäffer odlučno poriče, da je kanio izvesti atentat na Preuzvišenog gospodina bana.

Prema njegovom kazivanju pošao je on 20. svibnja o. g. poslije škole najprije kući, a odavle uputio se je u šetnju u Tuškanac²¹ i ponio sa sobom samokres u nakani da ondje puca. Međutim nije mu se pružila prilika, jer je u Tuškancu bilo dosta ljudi, pa se stoga vratio u grad. Došavši oko četvrt 7 sati na ugao Ilice i Frankopanske ulice, opazio je na kazališnoj cedulji pred kavanom »Bauer«,²² da se u kazalištu daje »Tosca«, pa je stoga odlučio, da pođe u kazalište. Novaca imao je baš 70 fil. koliko stoji ulaznica za stojeći parter, pa je stoga na blagajni kupio kartu i uputio se u kazalište, jer ga je privukla sama opera »Tosca«, dočim da uopće nije znao, da će tu predstavi posjetiti Njegova Preuzvišenost ban. U kazalištu bio je cijelo vrijeme sam u stajaćem parteru, a kad se je predstava svršila, izašao je u vestibil u nakani, da se izravno uputi kući, nu međutim kod izlaza, da je bilo toliko općinstva, da se nije mogao proturati, pa da je stoga stao da gleda, misleći, da će valjda izaći Njegova Visost nadvojvoda Leopold Salvador. Dopušta mogućnost, da je koji put pogledao prema lijevom stubištu, koje vodi u lože, nu veli, da je gledao tek iz radoznalosti. Pošto je općinstvo nagrnulo na srednja vrata, to da nije mogao izaći, pa je pošao prema desnim izlaznim vratima, pa pošto je opazio, da će se automobil banom staviti u gibanje, to da je začas stao. U taj čas, priznaje Schäffer, da je držao desnu ruku u desnom žepu hlača i u ruci držao samokres, spreman za pucanje, nu poriče, da ga je držao u nakani, da ga iz žepa izvuče i počini atentat, već se brani da je držao desnu ruku u žepu, jer je to njegov običaj kad stoji, jer mu je desna noga kraća.

U čas, kad je stajao pred desnim izlaznim vratim veli, da je najednom osjetio, da mu netko traži nešto u desnom žepu hlača, a to je bio jedan redar[stveni] činovnik, koji ga je odmah predao jednom redaru.

Konačno dopušta Jakob Schäffer, da je izlazeć iz kazališta bio uzrujan i da se je ta njegova uzrujanost mogla na njemu i opaziti, jer da ga je opera »Tosca« dirnula.

---

²¹ Tuškanac — šumoviti dio Zagreba, park. Prije rata naselje najbogatijih Zagrepčana.

²² »Bauer« — restaurant na uglu Ilice i Frankopanske ulice u Zagrebu, sastajalište zagrebačkih intelektualaca. Podatak dobiven od Olge Maruševski, kojoj srdačno zahvaljujem. Također: Olga Maruševski, Stare zagrebačke kavane. »Kaj« br. 12/1977.

Glede Rudolfa Hercigonje, navodi Jakob Schäffer, da se s njime upoznao preko Ivana Kühra početkom g. 1914. Od toga doba sastajao se je s njime često u Ilici, te su skupa šetali i razgovarali i to po više puta u tjednu, dočim da je posljedni put bio s njime 2. svibnja o.g. prije nego li je pošao na naučno putovanje u Beč. Tečajem tih razgovora pripovijedao mu je Hercigonja, da je svjedobno pokušao iz zatvora spasiti Jukića,²³ da je radi toga iz Zagreba izagnan bio i boravio u Beogradu oko mjesec dana. Pričajući o Beogradu, govorio je Hercigonja, da moramo biti prijatelji sa Srbima, da bi nam oni u vrijeme rata mogli pomoći, čovječanstvo da ide danas sve više zatim, da se ujedinjuje, da ne bude ratova, pa zašto da ne bi Hrvati i Srbi živili u prijateljstvu. Govorio je, da je u Beogradu jeftinije, a u Srbiji, da su ljudi slobodniji nego u Hrvatskoj. Kad mu je Schäffer odvratio, da kraj sadašnjih ustavnih prilika nije moguće, da do te pomoći dođe, kazao je Hercigonja, da je to istina, pak da bi se sada moglo doći do pomoći Srba samo tako, da dođe do rata, a u tu svrhu trebalo bi, da najprije dođe do anarhije u Hrvatskoj, a do ove bi moglo doći, kad bi se ubijalo, tj. kad bi se izvađali atentati proti vlastodršcima, kad bi se razvijao terorizam. —

Glede sadanjeg bana Skerleca izjavio je Hercigonja prema kazivanju Schäffera, da je Skerlec Tiszin exponent i da provada ovdje politiku koja nije na korist Hrvatske. —

Kazivao je nadalje Hercigonja, da za par godina mora doći do općega rata, a onda da bi nam mogla Srbija pomoći. —

Kad mu je Schäffer na ta razlaganja odvratio, da kraj današnjih prilika nije moguće raditi pomoću atentata, odvrati mu Hercigonja, da je to moguće i u mirno doba, da je moguće i u ustavnim prilikama raditi i pomoću atentata na vlastodršce, ako bi svi Hrvati bili za takove čine. —

Jakob Schäffer poriče, da je atentat kanio izvesti, a naročito, da ga je kanio izvesti nagovoren po Rudolfu Hercigonji.

Na samokresu pronađenom prigodom uhićenja u posjedu Jakoba Schäffera preduzet je sudbeni očevid sa oružarskim vještacima, te su isti podali suglasno svoje mnijenje, da je taj samokres centralnog sistema, kalibra od 7 mm. sa 6 cijevi. Zaporac na lijevoj strani kokota, kojim se samokres zatvara, ne funkcionira, pa usljed toga odapinje samokres bio zaponac otvoren ili zatvoren. —

Vještaci suglasno tvrde, da je taj samokres u dobrom i u uporabivom stanju, te da je belgijski fabrikat. —

Pronađeni naboji također su centralnog sistema, kalibra od 7 mm. u kojima su obične olovne kuglje, te su u redu i uporabive za pucanje.

---

²³ Luka Jukić (Bosanski Svilaj, 23. II. 1887 — Slavonski Brod, 1929). Pjesnik. Srednju školu završio u Travniku i Sarajevu. Studirao pravo u Zagrebu od 1907. godine. Jedan je od organizatora đачkog štrajka i demonstracija protiv Slavka Cuvaja. Izvršio neuspjao atentat na kraljevskog komesara S. Cuvaja 8. lipnja 1912. godine u Mesničkoj ulici u Zagrebu. Suđen s grupom omladinaca među kojima su bili Đuka Cvijić, Kamilo Horvatin, August Cesarec i drugi. Svi su omladinci osuđeni na robiju, dok je Jukić osuđen najprije na smrt a zatim je pomilovan na doživotnu tamnicu. Oslobođen je iz lepoglavske kaznionice nakon sloma Austro-Ugarske. (M. Durman, Jukićev atentat na Cuvaja, »Književnik«, 5, 1937; A. Cesarec, K. Cvijić, K. Horvatin, Jukićev atentat i Dragan Bubić u osvjetljenju ovog atentata. »Književna Republika«, br. 1, 1927.)

Oružarski vještaci suglasno navode, da taj samokres gađa sigurno na maksimum od 10 koračaja, ako se naime mirno i dobro nišani i to uz otvoren kokot, u koliko ne bi bio streljac izvježban odapinjati samokres neposredno i zatvorenim kokotom. —

Sam samokres nosi od prilike na 50 koračaja daleko, ali onda pravac prelazi u krivulju, koja se može s velikom razlikom svršiti.

Konačno drže vještaci, da se na 10 koračaja s tim samokresom pogoditi ne mora, ali da se ipak pogoditi može. —

Samokres je naime t.zv. Dutzendware, pa prema tome nije t.zv. Prätisi-onswaffe, jer su vijci cijevi primitivni. Čim je stoga manja udaljenost od nišana, tim je i veća sigurnost pogoditi cilj. Ako se dakle puca mirno i dobro na daljinu od 10 koračaja, može se pogoditi nišan. —

Sudbenim očevidom preduzetim na licu mjesta u vestibulu kr[aljevskog] zem[aljskog] hrv[atškog] kazališta glede kretanja Jakoba Schäffera nakon svršene predstave »Tosce« ustanovljeno jest, da se iskaz Dr. Janka Bedekovića objektivno podudara sa kazivanjem samog okrivljenog Jakoba Schäffera. —

Očevidom ustanovljeno je, da je Jakob Schäffer stojeć nakon svršene predstave na desnim istočnim izlaznim vratima mogao dobro vidjeti Njegovu Preuzvišenost bana, kad je stupao u automobil, koji je stajao pred srednjim izlaznim vratima. Od mjesta, gdje je okrivljeni Jakob Schäffer u taj čas stajao, do sredine vratiju automobila imade 5 koračaja. Schäffer stajao je u čas, kad je iz desnog žepa hlača vadio samokres, kako se to razabire iz nacрта mjesta čina, postrance iza leđiju Njegove Preuzvišenosti tako, da ga Njegova Preuzvišenost opaziti mogla nije.

Ustanovljeno je konačno očevidom, da kad bi Schäffer ostao bio na svom mjestu kod glavnih istočnih izlaznih vratiju u času, kad se je automobil kraj njega provezao, da bi udaljenost od njega pa do sredine automobila iznosila 3 koraka, odnosno ako bi Njegova Preuzvišenost sjedila u automobilu na strani prema unutarnjem izlazu kazališta, da bi taj razmak iznosio odbivši razmak ispružene ruke 1 korak. —

Što se tiče lične krivnje okrivljenog Jakoba Schäffera to on, kako je jur spomenuto odlučno poriče, da je imao nakanu da izvede atentat na Njegovu Preuzvišenost bana, te tvrdi, da je posve slučajno i ne znajući, da će ban u kazalištu posjetiti predstavu i slučajno ponio sa sobom samokres, jer je neposredno prije toga bio na šetnji u Tuškancu, gdje je htio iz njega pucati.

Međutim, ova obrana okrivljenog, a naročito njegova tvrdnja, da se je tek u posljednji čas odlučio, da posjeti predstavu »Tosca« i to kad je u 1/4 7 sati u večer, vraćajući se iz Tuškanca kod kavane »Bauer« opazio kazališnu cedulju, ne odgovara istini. —

Ustanovljeno je naime, iskazom njegove stanodavke Ane Müller, da se je Schäffer 20/V. tg. poslije 5 sati po podne povratio iz škole kući, te da joj je, nakon što se je oprao oko 3/4 6 sati uvečer priopćio, da danas ide u kazalište, pa ako ne dobije ulaznicu, da će si stvar pogledati iz vana, te se rano kući povratiti. —

Iz iskaza ove svjedokinje proizlazi dakle ne samo, da je Jakob Schäffer dobro znao, da se u kazalištu daje svečana predstava »Tosca« u povodu boravka Njegove visosti nadvojvode Leopolda Salvatora u Zagrebu, već da se

on spremao na tu predstavu, pa da prema tome ne odgovara istini njegova obrana, da se je tek u posljednji čas odlučio, da pođe u kazalište. — Svečana predstava »Tosce« započela je 20. svibnja o.g. u 1/2 7 sati na večer, pa pošto Jakob Schäffer prema iskazu Ane Müller bio kod kuće još u 3/4 6 sati u večer, to je posve isključeno, da je on otišavši od kuće, uputio se u Tuškanac, jer je po svom vlastitom priznanju, već u 1/4 7 sati bio na blagajni kazališta.

Prema tome ne može se uzeti ozbiljno ni njegova obrana, da je samokres uzeo sa sobom, jer je htio, da u Tuškancu puca, već nasuprot, da je samokres uzeo sa sobom baš u svrhu izvedenja naumljenog atentata.

Ako se uz ove nedvojbeno ustanovljene okolnosti još uvaži, da si je Jakob Schäffer neposredno prije samog čina nabavio samokres premda se je nalazio u momentanoj novčanoj neprilici, nadalje da si je nabavio kutiju od 25 naboja, a sredstva za nabavu istih, da si je namaknuo prodajom jedne učevne knjige, a zatim, da je se je neposredno prije samoga čina vježbao u pucanju u nišan iz udaljenosti od 5 i 7 koračaja, te konačno, da je na predstavi »Tosca« sa sobom ponio oštro nabijeni samokres sa 6 naboja, te da je nakon svršene predstave opetovano nastojao da u vestibulu dođe u neposrednu blizinu Njegove Preuzvišenosti, a kad mu to uspjelo nije, da se je postavio na desna istočna izlazna vrata i ondje udaljen od Njegove Preuzvišenosti na 5 koračaja, vukao iz žepa hlača oštro nabijeni samokres, zaporac kojeg je bio otvoren, to ima dovoljno razloga sumnje, da je kanio da u čas, kad će Njegova Preuzvišenost ulaziti u svoj automobil, iznenada ispaliti na nj, — koji je bio prema njemu leđima okrenut — hitac u nakani, da ga usmrti. —

Iz tih razloga ukazuje se optužnica u tom pravcu opravdana. —

Okrivljeni Jakob Schäffer dosljedno svojoj obrani da uopće nije kanio izvesti atentat na Njegovu Preuzvišenost tvrdi, da ga na taj čin nije nagovorio ni Rudolf Hercigonja. —

Okrivljeni Rudolf Hercigonja poriče da je imao uopće kakvog udjela kod čina pokušanog po Jakobu Schäfferu, te da ga je na čin nagovorio ili ma inače dao povoda. —

Međutim sam Jakob Schäffer priznaje, da je Rudolf Hercigonja prigodom opetovanih sastanaka pred njime zagovarao izvedenje atentata proti vlastodršcima, a napose proti sadašnjem banu Dr. Ivanu baru nu Skerleczu, kao exponentu grofa Tisze, pa ga upućivao, da bi moglo doći do pomoći Srba samo tako, da dođe do rata, a u tu svrhu, da bi trebalo, da najprije dođe do anarhije u Hrvatskoj, a do ove bi moglo doći, kad bi se ubijalo, kad bi se izvađali atentati protiv vlastodršcima, kad bi se razvijao terorizam, da je sadašnji ban exponent Tiszin, da provada ovdje politiku koja nije na korist Hrvatske, da za par godina mora doći do općeg rata, a onda bi nam mogla Srbija pomoći, te konačno, da je i kraj današnjih prilika i u mirno doba kraj ustavnih prilika moguće raditi i pomoćju atentata na vlastodršce, kad bi svi Hrvati bili za takove čine.

Svjedoci Marijan Jakšić, Ivan Kühr, Antun Jelinović i Aleksander Haker nemaju doduše znanja iz vlastitog opažanja, da je Rudolf Hercigonja Jakoba Schäffera nagovarao na izvedenje atentata na bana Dr. Ivana baruna Skerlecza, jer nisu prisustvovali njihovim sastancima; svi ti svjedoci suglasno drže, da je Rudolf Hercigonja nastojao Jakoba Schäffera kao i nj[ih] pre-

dobiti za svoje misli, te da je i predobio, jer da je Schäffer po svojoj naravi pristupan tuđim idejama. —

Ti svjedoci suglasno drže, da je Hercigonja i pred Schäfferom razvijao iste ideje, kao i pred njima, pa pošto je Schäffer miran i u se povučen mladić, to zaključuju, da Schäffer nije čin pokušao iz svoje vlastite pobude, već tek na nagovor Hercigonje, odnosno zadojen njegovim idejama, koje je svakome htio narinuti. —

Ti svjedoci zaključuju to iz okolnosti, da [je] Jakob Schäffer sve do posljednjeg časa ostao vjeran Rudolfu Hercigonji, dočim su se oni upoznavši ideje Rudolfa Hercigonje i razabravši, da to nijesu tek nedužne misli, od njega odvratili. —

Da je pako Schäffer doista ostao vjeran Rudolfu Hercigonji i njegovim mislima zaključuje se posve ispravno iz izjave, koju je Schäffer učinio na pitanje Marijana Jakšića, kako se slaže sa Hercigonjom riječima »dobro, blizog smo mnijenja«.

Djelovanje Rudolfa Hercigonje razabire se iz okolnosti, da je Jakob Schäffer pokušao čin nakon svršene predstave »Tosca« na koju je Hercigonja slao i Aleksandra Hakera, plativši mu ulazninu u svrhu, da taj komad na nj odgojno djeluje, pa se stoga opravdano porađa sumnja, da je Schäffer po uputi Rudolfa Hercigonje posjetio tu predstavu, koja je po njegovom vlastitom priznanju na nj silno djelovala tako, da je nakon svršene predstave bio pod neposrednim dojmom sadržaja. —

Iz gore navedenog porađa se temeljita sumnja, da je Rudolf Hercigonja savjetom, naputom i pohvalom zlu djelu Jakoba Schäffera, gore navedenim razlaganjem i upućivanjem navlaš dao povoda, jer je i onako u sukrivnji u smislu §5 kz. dovoljno općenito nagovaranje, ako to općenito nagovaranje stoji u uzročnoj svezi sa činom neposrednog počinitelja. —

U tom, pravcu podignuta optužnica jest prema tome opravdana i na zakonu osnovana.

Što se konačno tiče čina pod II. koji se stavlja u teret Rudolfu Hercigonji, to naprosto poriče, da je ikada pred kime govorio i razlagao misli i izvode navedene u dispozitivnom dijelu ove optužnice, nu ako se uvažavaju iskazi svjedoka Marijana Jakšića, Ivana Kühra, Antuna Jelinovića, Aleksandra Hakera i Josipa Kohna, te kazivanja Jakoba Schäffera to imade dovoljno sumnje razloga, da je počinio čin, koji mu se u teret stavlja, pa pošto se u tom činu stiću sva obilježja zločinstva veleizdaje označ[ena] u § 58 s. 1. c. kz., odnosno § 1. zak. čl. XIV. od 1870. pa je stoga i u tom pravcu podignuta optužnica opravdana i na zakonu osnovana. —

Kr[aljevsko] državno odvjetništvo

U Zagrebu, dne 11. srpnja 1914.

Upravitelj:

Arhiv Hrvatske, f. PRZV VII 1918/272 18155. Strojopisni original.

Potpis upravitelja autograf, nečitljiv.

Dokument br. II

KRALJEVSKO DRŽAVNO ODVJETNIŠTVO UPUĆUJE MOLBU RUDOLFA HERCIGONJE DRŽAVNOM NADODVJETNIŠTVU ZA OBNOVU KAZNENOG POSTUPKA

1916. studeni, 4.

Veleslavno kr. državno nadodvjetništvo!

U kaznenom predmetu proti Rudolfu Hercigonji i drug[ovima] radi zločina pokušnog potajnog umorstva i zločina veleizdaje, častim se uz priklop odnosnih spisa podastrijeti veleslavnom kr[aljevskom] državnom nadodvjetništvu slijedeće izviješće.

Osudom kr[aljevskog] sudbenog stola u Zagrebu od 6. listopada 1914. I.805/14 osuđen je Rudolf Hercigonja radi zločina pokušnog potajnog umorstva ozn. u § 8, 134 i 135 t. 1. k.z. kao sukriovac u smislu § 5. k.z. te zločina veleizdaje ozn[ačenog] u § 58 s. 1.c/k.z. odnosno u § 1. zakonskog članka XIV. od god. 1870. po § 59. s. 1.c/k.z. osvrtom na § 34. k.z. a uporabom § 254 k.p. na kazan teške tamnice u trajanju od osam godina.

Rudolf Hercigonja nastupio je tu kazan, te ju sada ovršuje u kr[aljevskoj] zemaljskoj kaznioni u Lepoglavi.

Dana 27. listopada 1916. predveden je Rudolf Hercigonja pred ravnateljstvo rečene kaznionice, te je u zapisnik dao molbu za obnovu kaznenog postupka.

U toj svojoj molbi iztiče Rudolf Hercigonja, da se obvezuje iznjeti čitavu stvar po istini, u koliko mu se dozvoli obnova kaznenog postupka.

Glede same stvari navodi Rudolf Hercigonja, da se je početkom 1913 upoznao sa više mladića, a među njima i sa Marijanom Jakšićem, koji da su bili revolucionarno raspoloženi prema postojećem stanju u zemlji. Marijan Jakšić, da je: bivši nezadovoljan sa svojim položajem, i društvenim uređajem stao izdicati svoja anarhištička načela i govoriti o nuždi posvemašnje socialne preobrazbe, pa pošto ni njegovo raspoloženje nije bilo mnogo bolje, to da su se njih dvojica prijateljili. U razgovoru saopćio mu je Jakšić, da se je upoznao sa dvojicom anarkista, koji su boravili u Zagrebu i koji su pomoćju njegovom htjeli izvesti atentat na tada zasjedajući ugarsko hrvatski sabor u Budimpešti i to iz aeroplana, te da je snjima dapače i putovao u Budimpeštu i Beč, a odatle sve do ruske granice.

Marijan Jakšić, da je u razgovoru preporučivao terorizam, kao najuspješnije sredstvo za uzdrmanje i rušenje državne vlasti, te dapače i htio, da se odmah započne sa atentatima na vlastodržce, stvarajući razne osnove za izvedenje ovog ili onog atentata.

Rudolf Hercigonja veli, da se je on protivio izvršenju tih sredstava, jer je držao, da ti atentati nebi izazvali onaj utisak, kog su oni očekivali, već da je držao, da bi trebalo osnivati revolucionarne organizacije, koje bi širile propagandu oslobođenja, izdavanjem brošura i predavanjima.

Svjetska revolucija imala bi preobraziti ljudsko društvo, pa stoga, da treba jedino utirati puteve tom velikom činu ljudskog oslobođenja. Da se ta propaganda za oslobođenje potlačenih izpod vlasti gospodujućih uzmgne

nesmetano provesti, valja postojeće političke prilike u monarkiji promjeniti, a to da se može postići svjetskim ratom, koji je imao i onako za koju godinu buknuti. Tim ratom došlo bi do ujedinjenja cijelog naroda, a na čelu uprave istog imala bi stajati demokratska narodna vlada, koja se nebi smjela opirati napredku i poboljšici naroda.

Pošto svaki narod dolazi do svog oslobođenja tek borbom i žrtvama, to nebi smjeli očekivati svoj spas od europskog rata, nego bi trebali pripomoći svom oslobođenju, a to bi se moglo postići ili: propagandom jugoslavenske misli, najprije među đlačtvom i inteligencijom, a onda među širokim masama, da u času političkog ujedinjenja našeg naroda ne dođe do protivljenja u samom narodu, nego da ta misao ujedinjenja bude svima poželjna, ili atentatima na pojedine vlastodržce, kako bi se što više uzdrмали temelji monarkije i ista u svojoj unutrašnjosti što više oslabila, da bude što manje otpornija prigodom evropskog rata, kad će na monarkiju sa svih strana navaliti, jer bi se time prištedio život mnogim hiljadama, a sam rat bio bi vrlo kratak.

U svom radu, veli Hercigonja, ograničili su se tek na sastajanja i propagandu u gornjem smislu u užem krugu.

Kad je godine 1913. atentator Dojčić¹ imao biti odpremljen u kaznionu u Mitrovici, veli Hercigonja, da je Jakšić predlagao, da se Dojčić putem izbavi, pa da se u tu svrhu izvede atentat na vlak, odnosno, da se izvede navala na prarnju putem sa kolodvora do kaznionu, a Dojčić, da se nakon izbavljenja odvede do obale Save, odakle bi ga imao prevesti čamcem u Srbiju jedan čovjek, koji je u tu svrhu bio već najmljen. U toj potonjoj osnovi, da su se konačno i sporazumili, pa da su stoga isti dan, kad je Dojčić odlazio sa prarnjom u Mitrovicu, odputovali on, Jakšić i brat Stjepana Dojčića Ljudevita Dojčić u Mitrovicu, ali naum izvesti mogli nisu, jer su dobivene informacije bile neispravne i netočne. Kod te akcije pomogao im je i Viktor Jureša, koji je bio u tu stvar potpuno upućen.

Iz Mitrovice htjeli su odputovati u Srbiju, pa pošto im to uspjelo nije, da su se vratili u Zagreb, gdje su on i Jakšić dobili od zastupnika Wildera² preporuku na dr. Živka Bertića u Zemunu, te odputovali natrag u Zemun, odakle su posredovanjem dr. Bertića prešli u Beograd. Ovdje dolazila su obojica u doticaj sa ljudima, koji su bili istih načela, kao i oni, te željeli koli reformu čitavog ljudskog društva, toli i političku promjenu u zemljama,

---

¹ Stjepan Dojčić (Ludbreg 1890—?). Izučio je ličilački zanat u Zagrebu nakon čega je 1909. godine krenuo »truhom za kruhom« u Ameriku. Bio je radnik u tvornici automobila nedaleko od Chicaga. Tu se uključio u radnička društva. Zanio se idejom pomoći porobljenoj domovini Hrvatskoj. Nakon atentata Luke Jukića pisao je u jednom članku: »Taj vatreni Jukić nam je pokazao kako moramo raditi u buduću...« Vratio se u domovinu 1913. i po primjeru Jukića pucao je 26. listopada 1913. u kraljevskog komesara Ivana Skerleca te ga ranio u ruku. Osuđen je na 16 godina robije. Oslobođen je nakon propasti Austro-Ugarske 1918. godine (Ivan Čizmić, O atentatu Stjepana Dojčića na komesara Ivana bar. Skerleca 1913. »Historijski zbornik«, 1966—1967).

² Vječeslav Wilder (Ljutomisl, Češka 1878 — London 2. XII. 1969), novinar i saborski zastupnik. Srednju školu završio u Zagrebu, a pravni fakultet u Pragu. Djelovao je aktivno u srpsko-hrvatskoj koaliciji. Godine 1913. izabran je u Hrvatski sabor i u toku prvog svjetskog rata bio njezin delegat u peštanskom parlamentu. Poslije sloma Austro-Ugarske postao je član Narodnog vijeća. (Enciklopedija Jugoslavije. Knj. 8, Zagreb MCMLXXI, 495).

koje nastava naš narod, pa su stajali i u saobraćaju sa članovima »Narodne odbrane«³ i ostalih nacionalnih udruženja.⁴

Iz Beograda vratili su se u Zagreb i to Jakšić sa jednom bombom, te su odmah stupili u saobraćaj sa nacionalističkom organizacijom na zagrebačkom sveučilištu. Preko đaka Hackera upoznao se je Hercigonja sa Kührom i Jelinovićem, a preko ovih sa drugim đacima, koji su već za sebe vodili njeku revolucionarnu propagandu među đactvom u svrhu otrgnuća Kraljevine Hrvatske ispod austrijske vlasti. Ti đaci upoznavši se snjima, da su odmah prionuli uz njih i njihov rad. Naročito, da je Kühr širio tu propagandu na trgovačkoj akademiji, te u tom duhu i napisao jednu brošuru, koja ali nije bila štampana. Đak Jelinović, da je preporučivao, da se bace na terorizam i da se terorističkom akcijom odmah započne, jer da bi trebalo u prvom redu ubiti glavne državnike u Beču i Budimpešti.

Marijan Jakšić, da je bio za taj predloženi terorizam tako oduševljen, da je stavljao razne predloge, a naročito, da se izvedu atentati na ministra predsjednika grofa fiszu, koji da je glavni predstavnik svega državnog nemorala i na hrvatski sabor, u koju je svrhu već i načinio pakleni stroj, kojega se dio još danas navodno u posjedu Hercigonje nalazi.

Jakob Schäffer i Viktor Jureša, da znadu, tko je ove Jakšićeve namisli osujetio.

Ivan Kühr i Jelinović stali su od Hercigonje zahtjevati, da se osnuje organizacija, u kojoj će svatko položiti zakletvu, da će sve držati u najvećoj tajnosti, a da se zapriječi izdaja, da će biti svatko ubijen, koji bi štogod iznio u javnost, pa da su se usljed toga jednog dana sastali u njegovom stanu Jakšić, Kühr i Jelinović i položili zakletvu na browning pištolju.

Odmah iza toga, da su odputovali Kühr i Jelinović u toj misiji iz Zagreba, da u jugoslavenskim gradovima promotre gibanje među naprednim đactvom, te da osnivaju slične organizacije i stupe u dodir s ljudima, koji će imati podržavati vezu sa Zagrebom, koji bi imao biti centrala za jugoslavenske gr dove.

U tu svrhu, da je Jelinović zatražio dopust od svog ravnateljstva, a Kühr, da je naprosto iz škole izostao.

Te okolnosti, da su poznate Jakobu Schäfferu, Jakšiću, Hackeru, Jureši i drugima.

---

³ »Narodna odbrana« — politička stranka organizirana 1908. godine u Beogradu. Ova organizacija se vrlo brzo širila ne samo u Srbiji nego i u južnoslavenskim zemljama Austro-Ugarske i Americi među našim iseljenicima. Njezin osnivač bio je major Stepa Stepanović — suradnik Dragutina Dimitrijevića Apisa, vođe organizacije »Ujedinjenje ili smrt«. Zadaća »Narodne odbrane« bila je da »budi i inicira i učvršćuje nacionalne osjećaje«, da formira dobrovoljačke odrede i priprema ih za oružano djelovanje, da organizira i naoružava ustaničke odrede za partizanski rat u južnoslavenskim oblastima Austro-Ugarske. Široko rasprostranjenje ove organizacije smetalo je njezinu konspirativnom djelovanju. Stoga je 1911. godine organizirana tajna organizacija »Ujedinjenje ili smrt«, nazvana još i »Crna ruka«. Njezin rukovodilac bio je pukovnik Dragutin Dimitrijević Apis. (St. Stanojević, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka. Knj. III, Zagreb, 1928, 18; N. P. Poletika, Vozniknovenije prvoj mirovoj vojny /ijuljski krizis, 1914/. Moskva, 1964, 16—17).

⁴ Pod ostalim nacionalnim udruženjima misli se na »Ujedinjenje ili smrt« i list »Slavenski Jug« i dr.

Marijan Jakšić, da je također češće išao na takova putovanja, te da je jednom zgodom bio i u Sarajevu, gdje je stupio u dodir sa omladincima iz radikalno revolucionarne grupe, o kojoj, da je donio najljepše dojmove. U istu svrhu, da je putovao i na Rijeku i u Dalmaciju.

Pošto su Kühn, Jelinović i Hacker htjeli čitavom pokretu dati neki ekskluzivno hrvatski karakter, a on je bio socialni revolucionarac, to ih je ostavio, jer nije htio pristati uz njih, da se započne terorizmom u Hrvatskoj, da se ubije ban Skerlec, kao glavar zemlje, koji kao Mađar vodi protuhrvatsku politiku. Hacker, da je ovo potonje naročito zahtijevao, govoreći, da će on sam ubiti Skerleca, ako se nitko drugi ne nađe.

Hacker je to navodno više puta opetovao pred njim, Kührom, Jelinovićem i Schäfferom.

Hercigonja veli, da isto tako nije htio pristati uz Kühra, koji je predlagao, da pođu na selo, pa da revolucioniraju seljačtvo, da propovijedaju oslobođenje i uspostavu hrvatskog kraljevstva, pa kad bukne europski rat i kad Srbija navalni na Bosnu i Hercegovinu, da dignu bunu u Hrvatskoj, a onda da se osnuje samostalno hrvatsko kraljevstvo, pa da se 1000. godišnjica hrvatskog kraljevstva proslavi u slobodnoj kraljevini.

Te predloge, da je činio Kühn pred mnogima, a naročito pred Schäfferom, Hackerom, Jurešom i Čičićem.

Koncem travnja 1914. odputovao je Marijan Jakšić u Beč, a zatim u Budimpeštu, da ondje dočeka i ubije ministra predsjednika grofa Tiszu, te je u tu svrhu ponio sa sobom jednu komitsku bombu i browning revolver, nu jer je navodno bio u Beču opažen od redarstva i praćen u Budimpeštu, to da je morao, da izbjegne uapšenju odustati od izvedenja čina.

Što se konačno tiče atentata poduzetog po Jakobu Schäfferu ne iznaša Rudolf Hercigonja ništa, te veli, da će tu stvar iznjeti jedino pred sudom, ili pred izaslanim sucem istražiteljem, kome će sve potanko priopćiti.

Kako se iz gore izloženog razabire, nije Rudolf Hercigonja u svojoj obnovnoj molbi za obnovu kaznenog postupka prinesao nikakovih novih dokaznih sredstava, koja bi bila kadra učiniti, da bude ili oprošten ili pak osuđen poradi takovog čina, koji spada pod blaži zakon kazneni, jer on u svojoj obnovnoj molbi priznaje otvoreno okolnosti, koje su bile predmetom glavne rasprave, te koje je dosele uporno poricao, pa stoga nebi u smislu § 294. t. 2. k.p. bilo mjesta obnovi kaznenog postupka u njegovu korist.

Obzirom ali na važnost samog predmeta, kao i na okolnost, da je prema molbi Rudolfa Hercigonje o njegovom poduzeću imalo znanja više osoba, protiv kojih je kazneni postupak bio obustavljen (Marijan Jakšić) odnosno protiv kojih postupak dosele u opće ni zametnut bio nije, to držim uputnim i svrsi shodnim, da se smjesta izašalje jedan sudac istražitelj u kr[aljevsku] zemaljsku kaznionu u Lepoglavi, da na obnovnu molbu Rudolfa Hercigonju što iscrpivije presluša, jer će se tim naknadnim preslušanjem sam predmet potpuno razjasniti.

Pošto je Rudolf Hercigonja doista bolestan na plućima, držim, da bi se to preslušanje imalo obaviti što većim pospješanjem, dok bolest Rudolfa Hercigonje ne uznapreduje te ga neučini nesposobnim za saslušanje.

Molim, da veleslavno kr[aljevsko] državno nadodvjetništvo izvoli ovo izviješće primiti na znanje, odobriti naumljeni postupak ili mi podijeliti inu uputu.

Kr[aljevsko] državno odvjetništvo.

U Zagrebu 4. studena 1916.

Kr[aljevski] državni odvjetnik

Arhiv Hrvatske, f. PRZV VII 1918/272 18155. Strojopisni original.

Potpis autograf, nečitljiv.

R é s u m é

LES SOURCES POUR LA BIOGRAPHIE DE RUDOLF HERCIGONJA

Ivan Očak

Les deux documents que l'on publie ici — «Acte d'accusation» et «Le plaidoyer du procureur d'Etat» — concerne les préparations et la tentative de l'attentat contre le ban de Croatie, baron Ivan Skerletz. L'un des principaux instigateurs et organisateurs de l'attentat fut le jeune Rudolf Hercigonja. Les documents en question nous aident à expliquer et à comprendre les points de vue idéologiques du jeune révolutionnaire au début de la Première guerre mondiale (l'été 1914), c'est-à-dire à l'époque où l'attentat aurait dû être commis. C'était d'ailleurs une situation difficile pour sa patrie, Croatie, qui se trouvait dans une position défavorable au sein de la monarchie Autriche-Hongrie. C'est cette situation qui a orienté ses idées et sa volonté vers la lutte pour la libération nationale de la Croatie. L'esprit de Rudolf Hercigonja, jeune nationaliste romantique, s'était formé à la veille de la Première guerre mondiale sous l'influence de la littérature anarchiste russe et italienne ainsi que sous l'influence du mouvement de libération de la monarchie serbe. A cette époque Hercigonja croyait que le seul moyen de libérer la Croatie étaient les attentats contre les plus hauts représentants de la monarchie austro-hongroise et ses serviteurs en Croatie.

Hercigonja et ses camarades ont été condamnés en 1914 à 8 ans de prison pour la tentative d'attentat contre le ban Ivan Skerletz. A la prison de Lepoglava les vues de Hercigonja progressent: il croit que la libération peut être réalisée aussi avec l'aide de Serbie, qui pourrait à un moment donné et sous certaines conditions aider la Croatie, comme quoi on pourrait réaliser l'idée de l'union yougoslave. Le jeune révolutionnaire sort de la prison au moment de la dissolution de la monarchie Autriche-Hongrie, à la fin de la guerre 14—18, et de la formation du Royaume des Serbes, des Croates et des Slovènes.

Cependant, dans le nouvel Etat qui a réuni les Serbes, les Croates et les Slovènes il ne voit pas la réalisation de ses idéaux et c'est pourquoi il continue son combat. En 1919 il adhère au Parti Socialiste Ouvrier de Yougoslavie (communiste) et en octobre 1919 il est un des fondateurs de l'Union de la Jeunesse Communiste de Yougoslavie et le rédacteur de son organe «Crvena zastava». Vers la fin de 1920 les autorités réussissent à promulguer le décret dit «Proclamation» (Obznana) qui interdit le Parti Communiste Yougoslave et l'Union de la jeunesse Communiste de Yougoslavie, ainsi que leurs organes, et liquide par là la période de l'activité légale des organisations ouvrières progressives. A cette époque Hercigonja est mécontent de la passivité du Parti Communiste Yougoslave et organise en 1921 le groupe anarchiste «La Justice rouge». Le membre de ce groupe Alija Alijagić assassine la même année Milorad Drašković, ministre des affaires intérieures et créateur d'«Obznana». Les membres de ce groupe ont été arrêtés et jugés, tous sauf Hercigonja qui se cache, à l'aide du Parti, d'abord à Vienne, d'où il part pour l'URSS. A Moscou Hercigonja vie sous le nom S. N. Mironov. Son premier engagement était à l'Organisation Internationale de l'Aide aux Révolutionnaires. En outre, il est membre permanent de l'actif du parti yougoslave à Moscou et membre du Parti Communiste Russe (bolchévique), en quelle qualité il participe à toutes les actions importantes des représentants du parti yougoslave auprès le Comité Exécutif de l'Internationale Communiste. Sur l'ordre de l'Organisation Internationale de l'Aide aux Révolutionnaires il voyage dans différents pays — de 1926—1927 il est au Mexique. A la fin de 1935 Hercigonja-Mironov participe au VIIe Congrès de l'Internationale Communiste à Moscou. Il est membre permanent de la délégation du parti yougoslave au Congrès, délégation dont le président était Milan Gorkić et le secrétaire Josip Broz Tito. Cette délégation permanente s'occupait de toutes les questions courantes sous la compétence du Comité Central du Parti Communiste Yougoslave.

Vers la fin de 1936 Hercigonja demande d'être envoyé comme volontaire en Espagne, où la guerre venait d'éclater. Sa demande fut refusée, car l'Internationale Communiste lui avait destiné une mission au Canada. Attendant sa nouvelle mission, il fut arrêté en été 1937.

Rudolf Hercigonja-Mironov a disparu dans les purges staliniennes. Il est réhabilité à titre posthume par la Commission juridique du Soviet Suprême de l'URSS en 1956 à Moscou.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 19

ZAGREB

1986.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan
MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ,
Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 1.000 đin

Izdavanje časopisa sufinansira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad
SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu
SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja
poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SR Hrvatske
pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 19

Za izdavača
dr. *Nikša Stančić*

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

DAMIR AGIČIĆ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
SANJIN BIŠCAN, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
dr. MIROSLAV BRANDT, Ul. socijalističke revolucije 73, Zagreb
mr. NEVEN BUDAK, Filozofski fakultet, Zagreb
IVO FICOVIĆ, Arhiv Hrvatske, Marulićev trg 21, Zagreb
KLARA FILIPOVIĆ, Šestinski vijenac 22, Zagreb
dr. TEREZA GANZA-ARAS, Obala socijalističke revolucije 8, Zadar
BORISLAV GRGIN, Baštijanova 54, Zagreb
dr. BOGUMIL HRABAK, Cara Uroša 6a, Beograd
IVAN JURIŠIĆ, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
mr. DUBRAVKO LOVRENOVIĆ, Filozofski fakultet, Račkog 1, Sarajevo
mr. MARIJAN MATICKA, Filozofski fakultet, Zagreb
ANĐELKO MIJATOVIĆ, P. Togliatija 12, Susjedgrad, Zagreb
mr. FRANKO MIROŠEVIĆ, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu, Zagreb
dr. ILIJA MITIĆ, P. Budmani 18, Dubrovnik
dr. IVAN OČAK, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
KREŠIMIR OREMOVIĆ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
ZVONIMIR PAVIĆ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
dr. DRAGUTIN PAVLIČEVIĆ, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Krčka 1
DUBRAVKA PEIĆ, Muzej Revolucije, Trg žrtava fašizma, Zagreb
mr. MIRJANA POLIĆ-BOBIĆ, Filozofski fakultet, Zagreb
mr. ŠTEFANIJA POPOVIĆ, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
LJERKA RACKO, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
dr. MIRJANA STRČIĆ, Kumičićeva 42, Rijeka
mr. MLADEN ŠVAB, Jugoslavenski leksikografski zavod Zagreb
ELIZABET TAKAČ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
mr. BOŽENA VRANJEŠ-ŠOLJAN, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Krčka 1
